TIQ-TIQ XANIM

Gəlin, sözə uşaqlar,
söyləyim bir hekayət:
Dozanqurdu edirdi
yalqızlıqdan şikayət.
Soğan qabıqlarından
bir çadra tikdi, şıq-şıq.
Fındıq qabıqlarından
çarıq geyindi, tıq-tıq.
Ətir vurdu başına,
bəzək verdi özünə;
Qara yaxdı qaşına,
sürmə çəkdi gözünə.
Naz ilə yavaş-yavaş,
yola düzəldi birbaş.
Çöl-çəməni gəzirdi,
axtarırdı bir yoldaş...

Göy təpənin döşündə
oturmuşdu bir çoban.
Dedi: – A dozanqurdu,
hara gedirsən? Dayan!
Dozanqurdu çevirdi
qara, muncuq başını,
Acıqlanıb dayandı,
oynatdı göz-qaşını,
Dedi: – Ehey, ay çoban,
bir yaxşı aç gözünü,
Bax, gör kiməm, anla bir
söylədiyin sözünü!
Mənə eldə-obada
Tıq-tıq xanım deyərlər.
Bir az düşünüb danış,
kobud olma bu qədər.
Çoban dedi: – Bağışla,
qurban o şirin dilə.

Tıq-tıq xanım, de görüm,
hara gedirsən belə?
Tıq-tıq xanım oynatdı
Qara, muncuq başını,
Gözlərini süzərək,
çatdı qara qaşını,
Dedi: – Çoban, bağışla,
ömürlər çox gödəkdir;
Bu çöllərdə yalqızam,
mənə yoldaş gərəkdir.
Çoban yanaşdı ona,
söylədi: – Ay qaraqaş,
Bu ellərdə tapılmaz
mənim kimi bir yoldaş.
Gəl burda qal dost kimi,
səni tutaram əziz.
Ağzıma bir tikə də,
inan, qoymaram sənsiz.
Tıq-tıq xanım söylədi:
– Acıqlandırsam səni,
Doğru söylə, ay çoban,
nəylə döyərsən məni?
Çoban qapdı çomağı,
Dedi: – bununla, bir bax...

Dozanqurdu qorxudan
qaçdı tez ordan uzaq...
Getdi... getdi...bu dəfə
tülküyə oldu düçar.
Tülkü dedi: – Bir dayan,
dozanqurdu, sözüm var!
Gəlin kimi özünə
vurub yaraşıq, bəzək,
Hara gedirsən belə?
Durma, söylə, a göyçək!
Dozanqurdu çevirdi
qara, muncuq başını,

Acıqlı bir tövr ilə
oynatdı göz-qaşını
Dedi: – Nə söyləyirsən?
Gözlərini yaxşı sil!
Diqqətlə bax, gör kiməm?
Danışdığın sözü bil!
El bilir, ölkə bilir,
Tıq-tıq xanımdır adım!..
Tülkü dedi: – Ay xanım,
bağışla, tanımadım.
Adını bilməyirdim,
xanım, bağışla məni;
Dilim-ağzım qurusun,
yaman incitdim səni.
Ay Tıq-tıq, şıq-şıq xanım,
hara gedirsən belə?
Gəl bu tülkü lələni
nigaran qoyma, söylə!
Tıq-tıq dedi: – A tülkü,
ömürlər çox gödəkdir,
Bu çöllərdə yalqızam,
mənə yoldaş gərəkdir.
Tülkü dadlı dil ilə
söylədi: – Ay qaraqaş,
Bu ellərdə tapılmaz
mənim kimi bir yoldaş.
– Çox gözəl, bir sözüm var,
durma, başa sal məni.
Məni nəylə döyərsən
acıqlandırsam səni?
Tülkü dedi: – Salaram
səni iti dişimə,
Çeynəyərəm, didərəm,
gedərəm öz işimə...
Dozanqurdu bu sözdən
diksinərək, qorxaraq,
Çadrasını yelləyib
qaçdı tez ordan uzaq...

Tıq-tıq xanım gedirdi
arxasına baxmadan;
Birdən onun yolunu
kəsdi bığlı bir siçan.
Qarşısında şöngədi,
qulağını diklədi.
Şirin-şirin dil açdı,
ona belə söylədi:
– Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım,
Sığal verib qara telə,
Hara gedirsən belə?
Bu söz ona xoş gəldi,
açdı tez yaşmağını,
Çadrasını yellətdi,
oynatdı başmağını,
Dedi: – Yalqızlıq sıxır
məni, gözüm Siçan bəy!
Özümə layiq yoldaş
axtarıb tapam gərək!
Siçan dedi: – Mən kimi
yaxşı yoldaş tapılmaz;
Gəl bir yerdə yaşayaq,
damağı çağ, kefi saz.
Dedi: – Sənə sözüm yox,
ancaq başa sal məni,
Söylə, nəylə döyərsən
acıqlandırsam səni?
Siçan dedi: – Yavaşca
quyruğumu bükərəm,
O incə göz-qaşına
qara sürmə çəkərəm.
Tıq-tıq xanım çadranı
yellətdi çox sevincək,
Söylədi: – Bu şərtə mən
razıyam, di, gəl gedək!
Tez verdilər əl-ələ,
yoldan iraq keçdilər;

Siçanın daxmasında
bir ay yeyib içdilər.
Bir gün Siçan bəy dedi:
– Ay Tıq-tıq, şıq-şıq xanım,
Mənim gözəl yoldaşım,
mənim ciyərim, canım!
Bu gün xanın evində
toy var, dadlı yemək var,
Şəkər, noğul, qatlama,
fətir, yağlı çörək var.
Sən yuvadan çıxma ha,
mən gələnədək, dayan...
Tıq-tıq razılıq verdi...
düzəldi yola siçan.
Sevincək, xan evinə
gedirdi yorğa-yorğa.
Saraya yetişincə,
sıxıldı bir bucağa.
Qatlamanı, noğulu
xırt-xırt ilə yeyirdi;
Bığlarını silərək,
öz-özünə deyirdi:
"Tıq-tıq xanım yalqızdır,
onsuz haramdır yemək,
Bu noğuldan, şəkərdən
ona aparım gərək!.."

Dozanqurdu yuvada
yalqız qalıb darıxdı.
Həm də bir az susuzdu,
durdu, yuvadan çıxdı.
Gəldi bir yol ağzına,
baxdı o yan-bu yana;
Bir çuxurda su görüb
Tıq-tıq yanaşdı ona.
Əyilib su içəndə,
birdən düşdü çuxura,
Gördü ki, lap boğulur,

əl atdı ora-bura.
Sudan çıxa bilmədi,
bağırdı: – Ay-vay, kömək!..
Ancaq onun səsini
eşitmədi Siçan bəy...
Gördü gəlir atlılar,
şirin söhbət edirlər;
Batıb qızıl-gümüşə,
xan evinə gedirlər,
Çuxurda, su içində
onun halı ağırdı,
Birdən uca səs ilə
atlıları çağırdı:
– Tarap-turup atlılar,
Atları qanadlılar!
Xan evinə gedərsiz,
Siçan bəyə deyərsiz:
Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım
Düşübdü su çuxuruna,
Tez özünü yetir ona!
Atlılar hər tərəfə
durub diqqət etdilər,
Görmədilər bir nəfər,
yola düşüb getdilər.
Xan evinə çatınca,
hamı atından endi;
Doluşdular saraya,
xan məclisi şənləndi.
Hörmət ilə oturdu
hamı qızıl kürsüyə,
Qonaqlardan birisi:
– heyrətli işdir, – deyə,
Söylədi: – Biz bir yolun
qırağından keçərkən,
Bu sözləri söyləyən
bir səs eşitdik birdən:
“Tarap-turup atlılar,

Atları qanadlılar!
Xan evinə gedərsiz,
Siçan bəyə deyərsiz:
Saçı uzun Suray xanım
Boynu uzun Buray xanım
Düşübdü su çuxuruna,
Tez özünü yetir ona!”
Baxdıq o yan-bu yana,
diqqət etdik nə qədər,
Çox heyrətli bir işdir,
görünmədi bir nəfər...

Eşidincə bu sözü,
Siçan qalxdı yerindən,
Dedi: “Tıq-tıq xanıma
kömək etməliyəm mən”.
Atdı noğul, şəkəri,
tez çıxdı o, saraydan;
Tıq-tıq xanıma tərəf
yorğalayırdı Siçan...
Yuvasına çatınca,
yaxından bir səs gəldi;
Bu səs onun bağrını
bir xəncər kimi dəldi.
Bildi Tıq-tıq xanımdır,
boğulurkən bağırır,
Öz dostunu dar gündə
harayına çağırır.
Tez səsinə səs verdi,
o tərəfə yüyürdü
Bir kiçik gölməçəyə
yetişincə, nə gördü:
Tıq-tıq xanım çuxurda
boğulur, əl-qol atır;
Gah çıxır su üzünə,
gah birdən-birə batır...
Bunu gördü, Siçanın
dərdi başından aşdı;

Yüyürdü, öz dostuna
belə şirin dil açdı:
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Küstərəcik ha, küstərəcik,
Bir daş üstündən əndərəcik!
Daşı vurdu başına,
bir az qəmləndi... yenə
Toy noğulu yeməkçin
qayıtdı xan evinə.

1910

TÜLKÜ HƏCCƏ GEDİR

I

Tülkü qocalmış idi,
Şikardan qalmış idi.
Ov keçmirdi əlinə,
Ət dəymirdi dilinə.
Həftələrlə qalıb ac,
Dolanırdı yalavac.
Ova batmırdı dişi,
Yaman keçirdi işi.
Günü olmuşdu qara,
Düşündü, tapdı çara:
Təsbeh aldı əlinə,
Şal bağladı belinə,
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq,
Çiynində atlaz əba,
Əlində zorba əsa,
Ağlayırdı, gedirdi,
Çölləri seyr edirdi.
Olmuşdu mömin bəndə,
Çatdı böyük bir kəndə.
Kənd ağzında bir xoruz
Eşələnirdi yalqız.
Gördü ki, tülkü lələ,
Girmiş başqa bir şəklə.
Gəlir təsbeh əlində,
Bir şal qurşaq belində,
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq,
Çiynində atlaz əba,
Əlində zorba əsa.
Ağlayır, təsbeh çəkir,
Gözündən qan-yaş tökür...
Xoruz durub uzaqdan

Baxdı ona bir zaman.
Dedi: – A tülkü lələ,
Neçin girdin bu şəklə?
Yoxsa sənə, ey baba,
Üz veribdir bir bəla?
Tülkü başın salladı,
Hönkür-hönkür ağladı.
Dedi: – A məstan xoruz,
Gözləri mərcan xoruz!
Qocalmışam, düşmüşəm,
Sizi çox incitmişəm.
Məndən daha qaçmayın.
Dərdlərimi açmayın.
Daha üzüm qaradır,
Qəlbim dolu yaradır.
Halal-haram qanmadım,
Qocalığı anmadım.
Sizi tutdum hey yedim,
Allah kərimdir! – dedim.
Yamanlıq olmuş işim,
Qanlar tökmüş bu dişim.
Mənim günahım çoxdur,
Halıma yanan yoxdur.
İndi həccə gedirəm,
Daha tövbə edirəm.
Xoruz dedi: – Baba can,
Sənə bu canım qurban!
Daha bəsdir, ağlama,
Ürəyimi dağlama!
Haqq yolunu bulmusan,
İndi mömin olmusan.
Qocalmısan, ay lələ,
Quyruğun var bir şələ.
Səni uzun yol yorar,
Məni özünlə apar.
Yolda qulluq edərəm,
Hər işinə gedərəm.

Tülkü baxdı həsrətlə,
Cavab verdi hörmətlə:
– Sağ ol, məstan xoruzum,
Sevimli, əmlik quzum.
Yollar uzun, burama,
Tez ol, gəl düş arxama.
Hər gün namaz zamanı
Sən verərsən azanı.
Xoruz oldu sevincək.
Qanad gərdi yelkən tək.
Qanadını çırparaq,
Uçub gəldi qaçaraq,
Öpdü əl-ayağını,
Üzünü, qulağını.
Boynunu dimdiklədi,
Ona min dil söylədi.
Tülkü, ağzında virdi,
Təsbehini çevirdi.
Ona həsrətlə baxdı,
Gözləri şimşək çaxdı.
Bir az söhbət etdilər,
Yola düşüb getdilər.

II

Gəldilər kəndə yaxın
Toyuqlar axın-axın
Küçədə dənlənirdi,
Yem tapıb şənlənirdi.
Gördülər tülkü lələ
Giribdir başqa şəklə:
İri təsbeh əlində,
Bir şal qurşaq belində,
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq,
Çiynində atlaz əba,
Əlində zorba əsa.

Gedir yol ilə birbaş,
Xoruza olmuş yoldaş.
Birdən qıqqıldaşdılar,
Bu hiyləyə çaşdılar.
Toyuq-xoruzdan biri,
Gəldi bir az irəli,
Dedi: – A lovğa tülkü,
Quyruğu darğa tülkü!
Yoxdur səndə mərhəmət,
Bizə verirsən zillət
Gizli-gizli gecələr,
Kəndə girib bixəbər
Bizi çapır, çalırsan,
Hinə şivən salırsan
Yoxmu bizim canımız?
Halalmıdır qanımız?
Etdik biz də bir tədbir
Vardır yaxında çox "pir";
Onlara ip bağladıq,
Nəzir verdik, ağladıq;
Kəsdik minlərlə qurban,
Verdik fəqirə ehsan;
Qəbul olmuş duamız,
Səni tutmuş ahımız.
Tülkü alışdı-yandı,
Əsasına dayandı;
Sonra başın salladı,
Hönkür-hönkür ağladı,
Dedi: – Düzdü, can xoruz,
Gözləri mərcan xoruz!
İndi üzüm qaradır,
Qəlbim dolu yaradır...
Yamanlıq olmuş işim
Daşa dəysin bu dişim.
Qocalmışam, düşmüşəm,
Sizi çox incitmişəm.
Daha tövbə edirəm,

İndi həccə gedirəm...
Bu işə mat qaldılar,
Tülküyə yan aldılar.
Çaşdılar bu sözlərə,
Qan-yaş doldu gözlərə,
Söylədilər: – Ay lələ!
Qurban bu şirin dilə!
Xasiyyətin dəyişmiş,
Nə gözəl işdir bu iş!
Amandır, tülkü lələ,
Bizi apar özünlə.
Tülkü dedi: – Nə olar,
Gəlin, gəlin, balalar!
Uçub gəldi cümləsi;
Toyuq-xoruzun səsi
Çulğaladı hər yanı,
Kəndi, çölü, ormanı.
Bir xoruz oldu zirək
Uçdu dama sevincək:
– Quqquluqu! – çəkdi car, –
Olduq bizlər bəxtiyar:
Aydın olsun gözünüz,
Gəlin, görün özünüz
Tülkü olub peşiman,
Tökməyəcək bir də qan.
Mömin olmuş bu kişi,
Bizimlə yoxdur işi;
Ağlayır, tövbə edir,
Birbaşa həccə gedir.
Kənddə toyuq-cücələr,
Bundan tutunca xəbər,
Bir-birinə baxışdı,
Küyə düşdü, axışdı;
İşi doğru bildilər,
Uçub qaçıb gəldilər.
İnandılar tülküyə,
Peşiman olmuş, – deyə,

Biri öpür əbasın,
Biri dəmir əsasın,
Biri təsbeh, sarığı,
Biri kirli çarığı.
Batmış hamı sevincə,
Gülürlər incə-incə.
Gətirdilər duz-çörək.
“Dərə xəlvət, tülkü bəy”
Dururdu kefi çox saz,
Baxırdı saymaz-saymaz.
Bir az söhbət etdilər,
Yola düşüb getdilər.
Çovuş oldu birisi.
Basdı kəndi cır səsi.
Keçdi dəstə başına,
Papaq endi qaşına.
Əlində uca bayraq.
Oxuyurdu, o şaqraq.
Dəstə şən, təmtəraqla,
Gedir çovuş bayraqla.
Tülkü düşmüş irəli,
Arabir dönüb geri
Gizli-gizli baxırdı,
Ağzından su axırdı.
Sanki ölçüb-biçirdi,
Köklərini seçirdi.
Kəsilmişdi taqəti,
Gözləyirdi fürsəti.
Getdilər bir az daha,
Çatdılar bir səhraya.
Tülkü dayandı, durdu,
Başladı hiylə qurdu.
Dedi: – Ay canım xoruz,
Gözəl məstanım xoruz!
Namaz vaxtıdır, dayan,
Çıx ağaca ver azan.
Alıb tez dəstamazı,

Qılaq burda namazı.
Xoruz çıxdı, ucadan
Verdi gözəl bir azan.
Tülkü dedi: – Tez durun,
Namaz üçün səf qurun!
Olsun xoruz pişnamaz,
Daha başlansın namaz!
Bağırdılar: – Yox, olmaz,
Bizim cinsə yaraşmaz.
Əslində pişnamazlıq,
Sənin şəninə layiq.
Tülkü dartdı özünü,
Turşutdu üz-gözünü,
Dedi: – Məndən çəkin əl!
Olmuşam çox bədəməl.
Öldürmək olmuş işim,
Qanlar tökmüş bu dişim.
Mənim kimi yaramaz
Olarmı heç pişnəmaz?
Arıq xoruzun biri
Gəlib keçdi irəli.
Tülkü baba yanladı,
Səfləri sahmanladı.
Kökləri sondan düzüb.
Gözlərini bir süzüb
Hiyləni saz eylədi,
Durdu belə söylədi:
– Mən keçmişəm lap sona,
Ürəyim dönmüş qana.
Yalvarıram, yaradan
Keçsin günahlarımdan.
Peşimanam işimdən,
Bezaram keçmişimdən.
Artıq tövbə etmişəm,
Ağlamaq olmuş peşəm.
Siz namazı başlayın,
Məni bir ölü sayın.

Deyib oturdu yerə,
Ağladı birdən-birə.
Səflər coşub daşdılar.
Namaza qalxışdılar.
Dörd səf düzülmüş idi,
Gözlər süzülmüş idi.
Pişnamaz dedi: – Quqqu!
Azançı: – Quqquriqu!
Oxundu qısa dua,
Əyildilər torpağa.
Tülkü qaldırdı başın,
Atdı möminlik daşın.
Baxdı ora-buraya,
Göz gəzdirdi sıraya.
Od parladı gözündən,
Artıq çıxdı özündən.
Sahmanladı işini,
İtilədi dişini,
Atdı təsbeh, əbanı,
Sarığı, həm əsanı,
Baxdı o yan-bu yana,
Düz atıldı meydana.
Yırğalandı quyruğu,
Boğdu on beş toyuğu...
Duyub o yerdə qalan,
Qurtardı tülküdən can.
Uçdu hərə bir yana,
Düzə, çölə, ormana.
Çölü basdı qışqırıq,
Qopdu böyük fısqırıq.
Tülkü işin bitirdi,
Ovlarını gətirdi,
Çıxdı bir göy yamaca,
On gün yedi doyunca.

1910

YAXŞI ARXA

Günlərin bir günündə,
Qalın meşə içində
Bir ac tülkü olurdu,
Acından qovrulurdu.
Qalmayırdı dağ, dərə,
Baş çəkirdi hər yerə.
Bir yerdə ov bilsəydi,
Ya uzaqdan görsəydi,
Quyruğunu diklərdi,
Güllə kimi gedərdi.
Görsə ağacda bir quş,
Başından oynardı huş.
İstəyərdi yavaşca
Dırmaşsın o ağaca.
Ancaq dişi batmazdı,
Əli quşa çatmazdı.
Altdan yuxarı yan-yan
Baxardı heyran-heyran.
Qımıldasaydı yarpaq,
Başın kola soxaraq,
Yavaşca şöngüyərdi,
O səsi dinləyərdi.
Hərdən bir şey umarlı,
Gözlərini yumardı,
Görərdi: kök cücələr,
Fərə, xoruzbeçələr
Qarşısında dənlənir.
Cikkildəşir, səslənir.
Açarkən tez gözünü,
Görərdi tək özünü.
Durub mırıldanardı,
Alışardı, yanardı.
Gəzərdi boş-boşuna,
Çıxardı dağ başına.
Seyr edərdi uzağı,

Dəyməzdi ov gözünə,
Çıxardı çöl düzünə.
Həm ac, həm yorğun-arğın,
Nəşəsiz, həm də darğın
Axşamadək gəzərdi,
Yorulardı bezərdi.
Hər kol-kosa çatardı,
Qıvrılardı, yatardı.
Bir gün o çox düşündü,
Qoca qəlbi döyündü.
Dərin bir fikrə getdi,
Bir baxınız nə etdi.
Ağlına gəldi birdən
Dedi ki: "Axmağam mən,
Hazır bu qonşuluqda,
Çinarda, bu yavuqda,
Bala çıxarmış leylək.
Bir hiylə qurmaq gərək.
Alıb bir-bir balasın
Yeyim, qoy tutsun yasın".
Getdi, tapdı bir mişar,
Dedi: "Axtaran tapar..."
Əlin qoydu belinə,
Gəldi çinar dibinə.
Dedi: – A leylək baba,
Köç bu ağacdan daha!
Bu çöl, yamac, bu orman
Mənə qalmış atamdan.
Bu gün üç gündür acam,
Bir loğmaya möhtacam.
Gəldim, kəsim çinarı,
Aparım, satım barı...
Əl apardı mişara,
Çəkdi onu çinara.
Ağac başında leylək
Bu sözləri eşitcək
Başladı yalvarmağa.

Dedi: – A tülkü ağa,
Rəhm elə gəl, ay aman!
Kəsmə çinarı, dayan!
Gəl yuvamı dağıtma,
Göz yaşımı axıtma.
Balalarım lüməkdir.
Qanadları gödəkdir.
Ağac başından yerə
Düşsələr, birdən-birə
Tələf olarlar, gözüm.
Mən buna necə dözüm?!
Tülkü dedi: – Yox, olmaz,
Bir dəqiqə yaramaz.
Əl apardı mişara,
Çəkdi onu çinara...
Leylək birdən bağırdı,
Gözündən yaş yağırdı.
Dedi: – Aman, tələsmə,
Dayan, çinarı kəsmə!
Üç balamdan birisin,
Ən böyüyün, irisin
Verrəm sənə, götür əl,
Tülkü baba, rəhmə gəl.
Tülkü ağa şöngədi,
Qulağını diklədi.
Dedi: – Daha neyləyək,
At aşağı a leylək!
Leylək dayandı bir az,
(Ana balaya qıymaz).
Qıymadı balasını,
Ağladı yana-yana.
Varmadı onun əli,
Baxdı ona kədərli.
Gördü tülkü gözləyir,
Onu yerdən səsləyir.
Leylək dedi: – Ay aman!
İşim oldu nə yaman!

O yazıq dərdli ana,
Ürəyi yana-yana
Dimdiyini uzatdı,
Bir balasını atdı.
Tülkü qapdı havada,
Parçalada orada,
Çəkdi balta dişinə,
Yedi, getdi işinə,
Keçdi bir üç gün daha,
Qudurdu tülkü ağa.
Birbaşa, durdu, yenə
Gəldi çinar dibinə.
Dedi: – A leylək baba,
Köç bu ağacdan daha!
Yenə üç gündür acam,
Bir loğmaya möhtacam.
Həyatım olmuş acı,
Kəsməliyəm ağacı.
Əl apardı mişara,
Çəkdi onu çinara.
Leylək bağırdı: – Aman!
Kəsmə ağacı dayan!
Gözümün ağ-qarası,
Ürəyimin parası,
İki balam qaldı, bax,
Olsun başıma torpaq...
Daşmı mənim ürəyim,
Anayam, var diləyim.
Qıymaram onlara mən.
Bəsdir, insaf elə sən.
Qoy bir böyüsün onlar,
Bir qol-qanad açsınlar;
O zaman al mişarı,
Kəs dibindən çinarı.
Tülkü dedi: – Yox, olmaz!
Bir dəqiqə yaramaz!
Kəsmək üçün çinarı

Götürdü tez mişarı.
Leyləк dedi: – Tələsmə,
Dayan, çinarı kəsmə!
Od tutdu yana-yana,
Ürəyi döndü qana;
Bir balasını yenə
Alaraq dimdiyinə,
Öpdü iki gözündən,
Dimdiyindən, üzündən
Atdı tülküyə sarı;
Dedi: – Al, rədd ol barı!
Tülkü qapdı havada,
Parçaladı orada;
Çəkdi balta dişinə,
Yedi, getdi işinə.
Qonşu ağacda qarğa
Qonmuşdu bir budağa,
Bu hiyləni o qandı,
Leyləyə qəlbi yandı,
Dedi: – A leyləк, sənin
Qara daşdır ürəyin.
Bax gör, bir neyləyirsən?
Öz balanı verirsən
Acgöz, murdar tülküyə,
Dəb salırsan ölkəyə.
Bu sözləri eşitcəк,
Hönkürtü vurdu leyləк;
Dedi: – Neyləyim, qardaş,
Düşsün başıma bir daş!
De görüm, hansı ana
Qıyar öz balasına,
İşim düşmüşdü dara,
Tapmadım başqa çara.
Əlindəki mişarı
Görmədinmi, Çinarı
O insafsız kəsirdi,

Canım zağ-zağ əsirdi...
Qarğa dedi: – Ay axmaq,
Sadədilliyi burax!
Pis olar yoxsa halın,
Yox şüurun, kamalın.
Uzunboy, uzunboğaz,
Xeyrə, şərə yaramaz.
Ayaqların bir arşın,
Ondan uzundur başın.
Ağlın ancaq gödəkdir,
Adın Hacıleyləkdir.
Yox o boyun faydası,
Hər işin var qaydası.
Hiylə gəlir o sənə,
İnanırsan düşmənə.
Olsa min-bir mişarı,
Kəsə bilməz çinarı.
Sənə gəlir o, kələk,
Burax, qoy kəssin görək...
Leylək dedi: – Ay oğul
Bunu bilmirdim, sağ ol!
Saldın məni sən başa,
Sağ ol, qarğa, çox yaşa!..
Keçdi bir üç gün, yenə
Haman çinar dibinə
Tülkü buyurdu gəldi,
Lovğa-lovğa çöməldi,
Dedi: – A leylək baba,
Köç bu ağacdan daha!
Leylək cavab vermədi,
Ona baş endirmədi.
Kəsmək üçün çinarı
Tülkü aldı mişarı.
– Köç bu ağacdan, – dedi. –
Məni bu aclıq yedi.
Gərək kəsilsin çinar,

Buna bir sözünmü var,
Tülkü dartdı özünü;
Bitirməmiş sözünü,
Leylək boynun uzatdı,
Tüklərini qabartdı;
Dedi: – Rədd ol, hiyləgər!
Lovğalanma bu qədər.
Bəsdir, bu hiyləylə sən,
Sinəmə dağ çəkmisən...
Anlamışam işini.
Nə qıcıyıb dişini
Kəc baxırsan üzümə?
Get, görünmə gözümə!
Tülkünü heyrət aldı,
Yerində dondu qaldı.
Dərdə, qəmə büründü,
Dərin-dərin düşündü.
Sonra dedi: – A, yassar,
Səni bir öyrədən var.
Turşutdu o, üzünü,
Dolandırdı gözünü,
Ürəyi yana-yana,
Baxdı o yan-bu yana.
Birdən gördü qarğanı,
Qaynadı, coşdu qanı,
Dedi: “Aha, bu qarğa,
Olmuş leyləyə darğa,
Yoxsa bir şey qanmazdı,
Hiyləni anlamazdı,
Sonra yenə şöngədi,
Qulağını diklədi;
Dedi: – A, yassar qarğa.
Paxıl gözü dar qarğa,
Bu nə cürətdir etdin,
Bu leyləyi öyrətdin?
Nə qalmış idi sənə?

Yamanlıq etdin mənə.
Olsun iki gözün kor,
İndi bircə dayan dur,
Bir gün üzüb başını,
Bişirərəm aşını.
Qalxdı suyu süzülmüş,
Ağzı, gözü büzülmüş,
Meşə ilə gedirdi,
Mırıldanıb deyirdi:
“Ay paxıl, şeytan qarğa,
Səbr et, bir dayan, qarğa,
Sənə qurum bir kələk,
Aləmə olsun örnək”.

* * *

Günəş üfüqdə söndü,
Yavaş-yavaş büründü
Çən, dumana çöl, çayır,
Yamac-dərə, dağ, bayır.
Yuxu zamanı gəldi,
Qurdlar, quşlar çəkildi.
Bulud altından yalnız
Göz qırpırdı ay, ulduz.
Yox səs-səmir bir yerdə;
Ancaq boş dərələrdə
Sular çağlar, gülümsər,
Sıra dağlar səs verər...
Bir hiylə qursun, deyə
Tülkü girdi meşəyə.
Uzandı ac və yorğun,
Əhvalı xeyli pozğun;
Qarnı quruldayırdı,
Durub mırıldayırdı.
Yuxu girməz gözünə,
Deyinir öz-özünə:
“Fələk, bu qanlı səhər,
Açılmayacaq məgər?”

Gözləyirdi bir fürsət,
Hər dəqiqə, hər saət
Bir il keçirdi ona,
Qalmışdı yana-yana.
Uzun gecəni oyaq
Başa vurdu, bir sayaq.
Dan yeri ağarcağın
Tülkü ağa ac, yorğun
Silkələdi özünü,
Açdı iki gözünü;
Bir əsnədi, gərnəşdi,
Ürəyini qəm deşdi.
Durdu, çıxdı o, koldan,
Qalmamışdı onda can.
Dərs verməyçin qarğaya
Gəldi birbaş tarlaya.
Bir az baxdı, dayandı,
Birdən yerə uzandı.
Ölülülüyə özünü
Qoyub, yumdu gözünü...
Göyün üzündə yalnız
Var idi bircə ulduz...
Doğdu günəş, yayıldı,
Dağlar, daşlar ayıldı.
Sular, dağlar, bayırlar.
Səhralar, həm çayırlar,
Hər yan rəngə boyandı,
Şux təbiət oyandı.
Açır əlvan çiçəklər,
Uçuşur kəpənəklər.
Quşlar atılır, düşür,
Cəh-cəh vurur, ötüşür.
Səfa içində hər yan...
Yalnız tülkü, bağrı qan,
Qarğacığı tutmağa
Çalışır tülkü ağa...
Uca palıd başında,

Qırıldayırkən, qarğa,
Gördü uzanıb tülkü,
Əsla tərpənmir tükü,
Üzü, gözü büzüşmüş
Yerə ölü tək düşmüş...
“Bax, bu hiylədir!” – deyə
Qarğa güldü tülküyə.
Dedi: – Ay uzunqulaq,
Məni sanırsan axmaq?
Şeytan kimi yatırsan,
Mənə yalın satırsan?
Elə bildin duymaram,
Yox, hiylənə uymaram?
Tülkü çıxarmadı səs,
Almayırdı heç nəfəs.
Qarğa baxdı bir müddət,
Qəlbində yandı həsrət.
Dedi ki: “Bu hiyləgər
Ölmüş olsaydı əgər,
Səhər, günorta, axşam
Mən də edərdim bayram.
Deşib beynin yeyərdim,
Dimdiyimi silərdim.
Atılardım ağaca,
Səs salardım yamaca”.
Səbr et, dayan a qarğa,
Danışma lovğa-lovğa.
“Yerdə yatan yumurta
Göydə uçan quş olur”.
Qarğa baxdı bir zaman,
Gördü yox tülküdə can.
Dedi: “Canı çıxıbdır,
Aclıq onu yıxıbdır.
Aldanmaq olmaz, ancaq
Gərəkdir ayıq olmaq”.
Uçdu gəldi o birbaş,
Götürdü bir kiçik daş,

Qoydu onun buduna.
Diqqətlə baxdı ona.
Dedi: “Yoxsa bu ac bəy
Mənə gəlir bir kələk?
Səhər yenə gələrəm,
İşi yəqin bilərəm:
Ölməmiş olsa əgər,
Bu daş üstündən düşər.
Onda, billəm diridir,
Hiyləgərin biridir...”
Uçub yüksəldi qarğa,
Uçdu, getdi uzağa.
Tülkü duydu bu işi,
Gördü, batmadı dişi.
Söylədi: “Ay hiyləgər,
Qoy bir açılsın səhər.
Bu günü də vur başa,
Bir gün də artıq yaşa,
Sabah yəqin tutaram,
Birnəfəsə udaram”.
Tülkü doymuşdu cana,
Göz gəzdirdi hər yana.
Baxdı o hər budağa,
Gördü ki, yoxdur qarğa.
Qalxdı, üstünü sildi,
Meşəliyə çəkildi.
Susuz, ac, arğın, yorğun,
Əhvalı xeyli pozğun,
Gözü ovda və quşda,
Dərələrdə, yoxuşda;
Nə kəklik var, nə turac,
Bomboşdur dərə, yamac.
Hər şey çıxmışdı yoxa...
Göz yaşı axa-axa,
Çox axtardı, dolaşdı,
Qan-tər başından aşdı.
Qurtardı lap qüvvəti,

Qalmadı heç taqəti.
Leyləyi etdi tez yad,
Qarğadan çəkdi min dad.
Oxu toxundu daşa,
O günü vurdu başa...
Axşam sular qaraldı,
Ətrafı zülmət aldı.
Daşdı dərdi çox oldu,
Bir kolluğa soxuldu.
Atdı yerə başını,
Tökdü o, göz yaşını.
Boşa çıxmışdı oxu,
Girməz gözünə yuxu.
Bir il keçdi o gecə...
Qızıl şəfəq çöküncə,
Silkələdi özünü,
Açdı iki gözünü,
Tülkü qalxdı yerindən,
Bir ah çəkdi dərindən,
Aşdı kiçik bir dərə,
Gəldi dünənki yerə.
Həmin daşı üstünə
Qoydu, uzandı yenə...
Doğmuşdu dan ulduzu,
Açılırdı göy üzü.
Ağac başında qarğa
Qırıldayırkən “qa-qa”,
Gördü tülkünü birdən
Uçub gəldi yerindən.
Daşı yerində görcək
Dedi: – “Aha, ay tülək,
Bulandırıb saf suyu,
Qazıdın dərin quyu.
Özün düşdün quyuya,
Dərin bulanıq suya.
Aclıq səni sıxmışdır,
Artıq canın çıxmışdır.

Qəbul olmuşdur duam,
Bu gün edərəm bayram”.
Diqqətlə baxdı ona,
Uçdu qondu yanına.
Dimdiklədi bir-iki,
Səs çıxartmadı tülkü.
Qondu onun başına,
Gözlərinə, qaşına
Dimdik vurarkən, birdən
Tülkü sıçradı yerdən;
Elə tutdu qarğanı,
Az qala çıxsın canı.
Dedi: – A fitnə, şeytan,
Qurtarmazsan daha can.
Sən leyləyi öyrətdin,
Məni ruzumdan etdin.
Bilmədin, ay yaramaz,
Mənə dolaşmaq olmaz?
Alıb səndən intiqam,
Bu gün elərəm bayram.
Qarğa dedi: – Ay gözüm,
Yox deyəcək bir sözüm,
Ye, ancaq, ey bəxtiyar,
Bircə vəsiyyətim var;
Əvvəl onu deyərsən,
Sonra məni yeyərsən.
Yaxınlaşıbdır əcəl,
Vəsiyyətə et əməl!
Tülkü dedi: – Dayanma,
Tez ol, söylə, yubanma!
Qarğa dedi: – Tülkü bəy,
Əcəl çatdı, nə etmək!
Halal olsun ətim, ye!
Ancaq bu sözləri de:
– Gorsuz, kəfənsiz qarğa,
Yurdsuz, vətənsiz qarğa,
Həsrətlə keçdi ömrün,

Yazıq sənə, qa-qa-qa!
Tülkü durdu deməyə,
Hazırlandı yeməyə.
Quyruğunu tutdu şək,
Deyirdi çox sevincək:
– Gorsuz, kəfənsiz qarğa,
Yurdsuz, vətənsiz qarğa,
Həsrətlə keçdi ömrün,
Yazıq sənə, qa-qa-qa!
Deyəndə tülkü bay "qa",
Ağzından çıxdı qarğa.
Getdikcə qanad aldı,
Bir ox kimi ucaldı.
Uçdu göylərə qarğa,
Sonra bir dik budağa
Qonub, güldü tülküyə,
– Hünərin var, tut! – deyə.
Tülkü alışdı, yandı,
Öz işindən utandı.

1910

CƏFƏR VƏ BƏŞİR

Alman yazıçısı V.Buşdan iqtibas

1

Kənddə bir kimsəsiz qarı var idi,
Kənd onun hörmətini saxlar idi.
Özü çox mehriban, adı Gülzar,
Kiçicik daxmasında təkcə yaşar.
Gecə, gündüz evində o çalışar,
Hər işə, zəhmətə yaman qarışar.
Yenə də gəlməyirdi bir şey ələ,
Yaşayırdı yazıq bu zəhmət ilə.
Qarının kənd içində varı, yoxu
Bir xoruz idi, bir də üç toyuğu.
Bağçada dənləyirdilər onlar,
Bu toyuqlarla şad idi Gülzar.
Onları gördü Cəfər ilə Bəşir,
Durmayıb tökdülər yaman tədbir.
Tez gedib tapdılar ip ilə çörək,
Çörəyi orda dörd yerə bölərək,
Onları quyruq ilə yağladılar,
Bir-birinə ip ilə bağladılar.
Atdılar tez toyuqların yanına,
Özləri keçdilər qapı dalına.
Gördü məstan xoruz bu dörd çörəyi,
Tez yüyürdü, açıldı şən ürəyi.
Şadlığından xoruz "quqqu-riqu",
Banladı, səslədi toyuqları bu.
Ac toyuqlar yüyürdülər bu səsə,
Gəldilər tez yemək üçün həvəsə.
Hər biri yağlı bir çörək tutdu,
Onu dimdiklədi bir az, uddu.
Qaldı birdən boğazlarında çörək,
Zəhrimar oldu onlara bu yemək:

Nə o yana qayıtdı, nə bu yana,
Hamısı heyrət etdi bu oyuna.
Onların söndü şadlığı, həvəsi,
Darıxırdı yazıqların nəfəsi.
Atılıb-düşmədən yorulmuşdu;
Dördü də qol-qanad açıb uçdu.
İp ilişdi ağacda bir budağa,
Havada qaldı dördü də asıla;
Boğulurdu yazıqların nəfəsi,
Arabir "qu-qu-qu" çıxırdı səsi.
Səsini onların eşitdi qarı.
Başaçıq qaçdı tez o, bağa sarı.
Gördü qalmış toyuqları asıla,
Heyrət etdi qoca qarı bu hala.
Əllərini vurub da baş-gözünə,
Ağlayıb söyləyirdi öz-özünə:
"Haradan bu bəla sizi aldı,
Kim məni böylə zillətə saldı?"
Qurtarıb biz birinci qissəmizi,
Başlayaq gəl ikinci hissəmizi.

2

Ürəyi dərdli, gözləri ağlar,
Onları aldı mətbəxə Gülzar.
Bir qədər baxdı, baxdı həsrət ilə,
Alışıb qəlbi yandı, gəldi dilə:
"Ey qoca Gülzarın əti, çörəyi,
Ey kiçik bağçamın gülü, bəzəyi,
Sizin ilə keçirdi ömrüm şən;
Bu bəla keçdi sizlərə kimdən?
Kim sizi bu müsibətə atdı,
Kim şirin şərbətə zəhər qatdı?"
Yenə verdi bir az özünə ürək:
"Olmuşa ağlamaq daha nə gərək!
Qovurub bu toyuqları yağda,

Yeyərəm ləzzət ilə bu bağda”.
Dördünü də təmizlədi o qarı,
Tavaya qoydu bu toyuqları.
Cəfər ilə Bəşir – iki nadan,
Gizli-gizli baxırdılar bacadan.
Yağ, soğan almağa əlində açar,
O zaman endi anbara Gülzar?
İşi böylə görüncə iki dəcəl
Qaçıb evdən gətirdilər çəngəl.
Batırıb çəngəli xoruz-toyuğa,
Çəkərək, qaçdılar moruqlu bağa.
Qoca Gülzar mətbəxə gəldi,
Yenidən qəlbini kədər dəldi.
Bir əsər görmədi toyuqlardan,
Qarının qəlbi oldu bir kasa qan.
Yenə söyləndi gözləri ağlar:
“Nə bəladır çəkir qoca Gülzar?
Bu toyuqlar hanı? Hara qaçdı?
Dirilib yoxsa qol-qanad açdı?”
Qarı bu dəfə çox acıqlandı,
Bu zaman it yanaşdı, yalmandı.
İtə getdi güman yalnız onun,
Heyfini almağa xoruz-toyuğun,
Qapdı yerdən qoca uzun dəyənək,
İti tutdu, doyunca vurdu kötək...
Qurtarıb, ey gözüm, ikincisini,
Başlayaq indi də üçüncüsünü.
Etgilən bu hekayəyə diqqət,
Aqil isən götürgilən ibrət.

3

Vardı yoxsul, qoca, sevimli kişi,
Dərzilik idi kənd içində işi.
Sənətində məharəti var idi,
Biliyi, həm fərasəti var idi.

Kəndin əhli tutardı hörmətini,
Saxlayardı həmişə izzətini.
Bir kiçik daxmada yaşar qış, yay,
Qarşısından axardı coşqun çay.
Çayı keçmək üçün o yan-bu yana,
Taxta bir körpü salmış idi ona.
Yaramaz Cəfər ilə bir də Bəşir,
Buna da tökdülər yaman tədbir.
Kəsdilər körpünü mişar ilə,
Bu küçüklər sataşdılar o filə.
Söydülər dərzini o cingözlər,
Dedilər olmayan yaman sözlər.
Dərzi odlandı, xeyli hirsləndi,
Əlinə bir ağac alıb endi.
Qaçdı tez, körpüyə qoyunca ayaq.
Ortasından qırıldı taxta "şaraq".
Dərzi batdı çayın dərin gözünə,
Çıxdı sonra yenə suyun üzünə.
Nə qədər atdı o yazıq əl, ayaq,
Qurtuluşçun tapılmaz oldu dayaq.
Çay üzündə üzürdü bir neçə qaz,
Dərzini burda baxtı kəsdi bir az,
Tutdu tez qazların ayağından,
Zor-güc ilə qurtardı ordan can.
İndi dördüncüyə gəlir növbət,
Həvəs ilə oxu, götür ibrət!

4

Bir müəllim olurdu o kənddə,
Ustad idi bilikdə, sənətdə.
Söyləyirdi: "Uşaqlarım, çalışın,
Biliyə, zəhmətə, işə alışın!
Nə qədər əldə var gözəl fürsət,
Ədəbə, elmə eyləyin xidmət.
Oxuyun faydalı kitabçaları,

Üz qoyun hər zaman bu elmə sarı”.
Sözləri qurtarınca tez durdu,
Doldurub çəkdi qır, uzun çubuğu.
Sonra qalxdı ayağa çox şən-şən,
Gəzməyə getdi, çıxdı məktəbdən.
Cəfər ilə Bəşir – iki nadan
Çıxarıb bu nəsihəti yaddan,
Gəldilər bir oyun da bu yazığa,
Tökdülər bir qədər barıt çubuğa,
Hər biri durmayıb evə qaçdı.
Axşam oldu, gecə qanad açdı.
O müəllim qayıtdı gəzməkdən,
Çubuğu aldı, çəkmək istərkən,
Barıt birdən alışdı odlandı,
Sifəti, saqqalı, bığı yandı.
Atdı birdən əlindən o, çubuğu,
Qəlbinə çökdü qəm, kədər, qorxu.
Bürüdü odlu tüstü üz-gözünü,
Ütdü kirpiklərini, həm gözünü.
– Kim mən etdi bu bəlaya düçar?
Söylədi: tez həkim çağırsınlar.
Ey gözüm, sanma sən bunu qissə,
Algilən bu hekayədən hissə.

5

Yaz idi; Cəfər ilə bir də Bəşir
Oldular kənd içində çox dilgir.
Darıxıb evdə, qaçdılar küçəyə,
Oradan getdilər yaxın meşəyə.
Açmış idi çəməndə al güllər,
Səs-səsə vermiş idi bülbüllər.
Quşların nəğməsi, gülün ətri,
Bürümüşdü o kəndi və şəhəri.
Qırmızı , ağ, yaşıl, sarı rəng-rəng
Qonmuş idi çiçəklərə kəpənək.
İki şeytan, iki səfeh, nadan

Olmadı bu gözəlliyə heyran.
Otlar üstündə gördülər qurd-quş.
Çox sevindi buna iki bayquş.
Qurdları yığdılar kağız qutuya.
Gəldilər tez dayı yatan otağa.
Döşəyin altına töküb oları.
Sevinib tezcə qaçdılar dışarı...
Gecədən keçdi bir neçə saət,
Dayı gəldi, yatıb ola rahət.
Soyunub, yastığa başın atdı,
Xor-xor ilə, şirin-şirin yatdı.
Gecədən keçməmişdi bir o qədər
Otağa doldu bu qonaq cücülər.
Dayı yatmışdı, həm də yorğundu,
Bir cücü uçdu, burnuna qondu.
Diksinib qorxdu, açdı tez gözünü,
Qorxusundan itirdi o özünü.
Səslədi qorxa-qorxa: – Ey, kimsən?
Əlini atdı burnuna birdən,
Tutdu tez burnuna qonan cücünü,
Qorxusu getdi, gördü öz gücünü.
Ovcuna qoydu, baxdı diqqət ilə,
O qaranlıqda sordu heyrət ilə:
“Bu qonaq gəldi bilmirəm haradan?
Məni qaldırdı lap şirin yuxudan”.
Qaynaşıb doldu bu qurd-quş otağa,
Verdilər çox əziyyət o yazığa.
Qondular gah uçub onun gözünə,
Burnuna, gah qulağına, üzünə.
Qalxaraq aldı başmağın yerdən,
İntiqam aldı o böcəklərdən.
Dayı etdi bu işlərə heyrət,
Dedi: “Haqq eyləsin sizə lənət!
Yuxuma gör necə zəhər qatdı...”
Yorğun, arğın gecə yarı yatdı.

6

Qonşuda bir çörəkçi, anbarda
Qoymuş idi beş-on çuval buğda.
(Hər uşağın pozulsa tərbiyəsi,
Olacaqdır yaman işə həvəsi).
Anbara girdi Cəfər ilə Bəşir,
Kəsdilər o çuvalları bir-bir.
Yiyəsi girdi anbara birdən,
Çuvalı aldı çiyninə yerdən,
İstəyirdi dəyirmana getsin,
Buğdanı tez üyüdsün, un etsin.
Çuvalın buğdası səpildi yerə;
Batdı qəlbi onun qəmə, kədərə.
"Kim giribdir, – dedi, – bu anbara?
Əl vurubdur dolu çuvallara?"
Baxdı diqqətlə tez o yan-bu yana,
Onları gördü, qəlbi döndü qana.
Dedi: – Siz kəndə oldunuz nə bəla?
Onları tutdu saldı bir çuvala.
Gətirib onları dəyirmana.
Çuvalı atdı hirslə bir yana,
Qapdı hardansa zorba bir dəyənək,
Onlara vurdu hey doyunca kötək...
Oldular ən ağır cəzaya düçar;
Yamanı bir yaman bəla yaxalar.

1906

ALMA OĞRUSU

Alman yazıçısı V.Buşdan iqtibas

Aslan ilə Əmir, həm Cabbar,
Götürüb badbanların[1] onlar,
Getdilər çöldə ta uçursunlar.
Gördülər bir ağac yol üstündə.
Üç-dörd alma var idi üstündə.
Sulanıb görcək ağzı Aslanın,
Yandı-yaxdı o odlara canın.
Almanı tez Əmirə göstərdi,
Təməhi güc gətirdi, böylə dedi:
"Tez əyil, çiyninə çıxım qardaş,
Almaları dərim, yeyək yoldaş".
Bu işə razı oldu ol nadan,
Atılıb çıxdı çiyninə Aslan.
Almanın hamsını çapıq dərdi,
Sonra qorxub üsulluca endi.
Durmadı öz sözündə ol nadan,
Götürüb qaçdı almanı Aslan.
Yiyələndi o almanın beşinə,
Birini saldı tez özü dişinə,
Arxasınca Əmir qaçıb tələsik,
Aslana vurdu bir acıqlı təpik.
Yıxılıb Aslan, tez yenə durdu,
Yumruq ilə bu da onu vurdu.
Tutuşub vurdular biri-birini,
Cırdılar üst-başını, üzlərini,
Gəldi bağban yoluxmağa o bağa,
Diqqət ilə baxıb sola və sağa,
Görmədi öz yerində almaları,
Qaçdı ki, bəlkə tutsun oğruları.
O yaxında eşitdi səs, durdu,
O iki alma oğrusun gördü.

[1] Badban – çərpələng

Çox şirin bir-biri ilə davada,
Yetişib bağiban o əsnada,
Gördü ki, bir-birinə sarmaşmış,
Eşələnirlər toza, quma batmış.
Bağiban qapdı zorba bir dəyənək,
Onlara ləzzət ilə vurdu kötək.
Ağlaya-ağlaya iki axmaq,
Dedilər "Dərmərik daha mütləq".
Üstləri, başları cırıq, ağlar
Evlərinə qayıtdılar onlar.
Onlara çün qarışmadan Cabbar,
Badibanı hava üzündə uçar.
Gedir idi yol ilə qəlbi şad,
Demədi hiç kəs ona bir zad.

1906

EŞŞƏK ÜSTÜNDƏ SƏYAHƏT

Dəyirmançı bir qoca,
Minmiş qara eşşəyə.
Oğlu da arxasınca
Gedirdilər meşəyə,
Hava isti, yol uzaq,
Lap tərləmişdi uşaq.
Gülüb yoldan keçənlər
Dedilər bax bunlara:
“Bu insafsız bəxtəvər
Özü minmiş ulağa,
Belə isti havada
Oğlu gedir piyada.
Harda görülmüş ata
Özü minsin ulağa,
Belə isti havada
Oğlu getsin piyada.

Endi ulaqdan qoca,
Oğlu mindi eşşəyə.
Atası arxasınca
Üz qoydular meşəyə.
İstiləşirdi hava,
Yorğalayırdı qoca.
Güldü yoldan keçənlər:
“Bax insafsız oğlana
Qoca kişi tökür tər,
Özü minmiş heyvana.
Belə isti havada
Ata gedir piyada.
Baxın, baxın oğlana!
Özü minib heyvana.
Belə isti havada
Qoca gedir piyada”.
Qoca dedi: “Oğlum en,
Rahatlın ver heyvana”.

Oğlan endi eşşəkdən
Ata, oğul yan-yana,
Elə isti havada
Gedirdilər piyada.
Güldü yoldan keçənlər:
“Baxın qoca axmağa,
Oğlu, özü tökür tər
Minməyirlər ulağa.
Belə isti havada
Sürünürlər piyada.
Baxın iki axmağa
Rəhm edirlər ulağa
Özləri bu havada
Sürünürlər piyada.”
Qoca mindi eşşəyə
Dönüb dedi oğluna:
“Tez ol çataq meşəyə
Gəl sən də min heyvana”.
Atıldı mindi oğlan
Yorğalayırdı heyvan.
Güldü yoldan keçənlər:
“Bax qocaya, uşağa,
Hər iki bu bəxtəvər,
Minib yazıq ulağa.
Yollar bütün dağ, dərə,
Heyvan batıb qan, tərə.
Baxın iki axmağa
Minib yazıq ulağa,
Hava isti, yük ağır,
Bax, heyvandan tər yağır”.
Qoca dedi oğluna:
“Diqqət verməyək buna,
Hər deyilən düz olmaz,
Yol sözsüz-sovsuz olmaz”.

1932

TAPDIQ DƏDƏ

I

Deyirlər bir dağ varmış,
Çağlarmış hey dərəsi.
Kəsilməzmiş yaz və qış
Onun coşqun nərəsi.
Başı, dibi qar, boran,
Papaq geymiş dumandan.

Təbiətin qoynunda
Görmüş sansız qış, bahar;
Ağ saçları boynunda
İnci kimi parıldar.
Şəndir yaxın uzağı,
Gözəldir hər bucağı.

Qarlı, uca, dik başı
Az qalır dəysin aya;
Təpələrlə yanaşı
Köksündə min bir qaya.
Hər daşı, hər komması
Laçın, tərlan yuvası.

Daşda bitən ağacda
Gözü qalır insanın,
O dağlarda, yamacda
İzi var hər zamanın,
Uçar, baxdıqca xəyal,
Gəlir zehnə min sual.

Qoynunda bir göl də var,
“Ceyran gölü” adlanır.
Güzgü kimi parıldar,
Çıraq kimi hey yanır.
Yaşıl köksünə yaz, qış
Min bir çiçək taxılmış.

Alır sərin suyunu
Yaxın qarlı dağlardan,
Qoynunda bəslər onu
Yaşıl donlu bir orman.
Söyüd, çinar, göy qamış
Üstünə kölgə salmış.

Gündüz günəş, gecə ay
Gəlir tamaşasına.
Ətəyindən axan çay
Nəğmə söyləyir ona.
Verir min bir yaraşıq
Ona çiçək, sarmaşıq.

Bu dərədə hər bucaq
Bənzər gözəl çələngə.
Hər gül, çiçək, hər yarpaq
Girdikcə rəngdən-rəngə,
Quşlar verər səs-səsə,
Nəşə gələr hər kəsə.

Qonmuşkən bu xəyalım
Yurdumun bağçasına,
Yalnız var bir sualım
Təbiət fırçasına:
Çəkdinmi böylə lövhə?
Sən sənətin, düz söylə!

II

Bu dərənin qoynuna
Sığınmışdı bir qoca.
Tapdıq deyirlər ona;
Özü adından uca.
Son günləri yaşar dinc,
Qəlbində sönmüş sevinc.

Gəncliyində bu qoca
Sultanlardan, xanlardan
Cəfa çəkmiş doyunca.
Xalqı sıxdıqca zaman,
Arxa çıxmış yoxsula,
Könül vermiş bu yola.

Toplamış öz başına
Eldə igid gəncləri;
Çıxmış bir dağ qaşına
Açmış döyüş səfəri,
Ad çıxarmış o vaxtdan
Bu ağ saçlı qəhrəman.

Çox yoxsulu qoparmış
Zalımın pəncəsindən.
Qız, gəlini qurtarmış
Zülmün əyləncəsindən.
İllər, aylar baş vurmuş,
Tapdıq yorulub durmuş.

Keçmiş bahar günləri,
Ömrü axmış su kimi;
Yaş adlamış irəli,
Baş ağarmış qu kimi.
Göz bozarmış bel çökmüş,
Xəzan ömrünü sökmüş.

Düşmüş əlindən mizraq,
Ox, yay, qılınc və qalxan;
Olmuş doğduğu torpaq
Ona qaranlıq zindan.
Köksündə bir qarlı qış
Tay-tuşundan ayrılmış.

Dünya görmüş bu qoca,
Çıxmış bərkdən və boşdan.

Vermiş illər boyunda
Çox döyüşdə imtahan.
Sınaqlı Tapdıq dədə
Qatlanmış hər bir dərdə.

Onu tanıyır uzaq,
Yaxın obalar bütün;
Yoxsul, sönük hər ocaq
Dilər ona yaxşı gün.
Kimə bir dərd üz vermiş,
Tapdıq çarə göstərmiş.

Görmüş hələ ölkədə
Zülmün odu sönməmiş.
O vaxtdan Tapdıq dədə
Öz kəndinə dönməmiş.
Lənət etmiş hər şeyə,
Sığınmış bu dərəyə.

III

Dərənin arxasında köy[1] varmış,
Onu çoxdan kədər, zülüm sarmış.
Gecə, gündüz əkir, biçir, yoxsul
Yenə görməz evində bir məhsul.
Daşıyır molla, kətxuda, bəy, xan.
Qan udur kəndli qanlı dövrandan.
Göz yaşıyla becərdiyi tarla,
Qoparır öz başında vaveyla.
Kənddə ən yoxsul, ən təpərli Məmiş,
Bu gedişdən daha cana gəlmiş.
Bükmüş aclıq və ehtiyac belini...
Atdı bir gün Məmiş gözəl elini,
"Fəhləlik eylərəm şəhərdə" – deyə
Endi Tapdıq dədə olan dərəyə...

[1] Köy – kənd

Qanad açmışdı göylərin tavusu,
Başlamış quşların səhər borusu.
Ötüşür hər budaqda şən, şaqraq,
Səsinə səs verir qaya, irmaq.
Dərə başqa lətafət almışdı,
O, sədalar içində dalmışdı...
Bir daş üstündə Tapdıq əyləşmiş,
Üstünə bir ağac qanad gərmiş.
Gözü yollarda, hey baxar, inlər,
İrmağı, quşları birər dinlər.
Ona yalqızlıq açmış idi yara,
Neyləsin, tapmayırdı başqa çara.
Məmiş isə addımlayırdı yolu,
Ürəyi fırtına, kədərlə dolu..
Tapdığa hörmət ilə yaxlaşdı.
“Uğur olsun” – deyə yaxın gəldi,
Oturub bir qədər də dincəldi.
Söz alıb-verdilər, işi artıq
Anlayınca ona dedi Tapdıq:
“ – Burda hər yer zülümlə həp dolmuş,
Şəhəri, kəndi qanla yoğrulmuş,
Hara gülşən deyə ayaq bassan,
Yoxsul olsan, sənə olar zindan,
Bu göy altında fitnələr vardır,
Bilsən ey vah, bir nələr vardır...
O şəhər də səni əzib, yeyəcək,
Biri quduz qurd dişiylə çeynəyəcək...”

* * *

Anladırkən bu sözləri Məmişə,
Gəldi Tapdıqla bir kişi görüşə,
Dedi: – Tapdıq, uğurlar olsun, sən
Büsbütün bixəbərsən aləmdən.
Şəhəri almış iztirab, qorxu,
Bu gecə xan görüb qəribə yuxu.
Görmüş o, qurd yağır yerə göydən,

Ona zindan olub saray, gülşən.
Carçı anlatdı xalqa bu yuxunu,
Dedi: “ – Hər kimsə doğru yozsa bunu,
Xan ona xələt iltifat edəcək,
Yozanın baxtı burda işləyəcək”.
Tapdığın gözləri dikildi yerə,
Dedi: “ – Dönsün görüm aşı zəhərə!
Nə qədər ölkədə o Qurd xan var,
Ona göydən donuz da, qurd da yağar.
Qurdumuz azmıdır, nədir qorxu?
Bizi qorxutmasın gərək bu yuxu”.
Kişi bir az sözə davam etdi:
“ – Yolçu yolda gərək”, – deyə getdi.
O gedincə, Məmiş də tez durdu,
Tapdıq ondan gülə-gülə sordu:
“ – Yozmaq istəmirsən xana yuxunu?”
“ – İstərəm, istərəm, tez anlat onu”.
“ – Yuxunu get şəhərdə yoz o xana,
Əvəzində əgər nə versə sana,
Yarısı yoxsula, dula çatacaq.
Kəndə döndükdə haqqı ver ancaq!”
Razı oldu Məmiş onun sözünə,
Gözünü dikdi Tapdığın gözünə.
Dedi Tapdıq: “ – Şəhərdə meydana get!
Toplanış orda olmasa, xana get
Söylə ki, gəlmişəm yozam yuxunu.
Yozmağa razılıq verərsə, onu
Al sarayındakı çiçəkli bağa,
Bax göyə, bax suya, boranı dağa,
Yuxunu sonra böylə yoz: – Ay xan!
Yetişib çox qəribə bir dövrən,
Hamı dönmüş quduz və ac qurda;
Düşəcək qanlı fitnə bu yurda.
Kimsə haqqı, nahaqqı bilməyəcək,
Özgənin haqqını alıb yeyəcək.
Sən ki, xansan, düşün bu dərdə çara,
Düşməsin ölkə, el düyümlü dara.

Elə ki, eşitdi Məmiş su sözü,
Sevincdən heyrətlə açıldı gözü.
Tez qalxıb ayrıldı qoca Tapdıqdan,
Düşündü: “Dərdimə tapmışam dərman.
Həm bəxşiş alaram, daşar dövlətim,
Həm də xalq içində artar hörmətim”.
Dağlardan enərək iti addımla
Məmiş üzün tutdu geniş bir yola.
Uzaqdan çən kimi göründü şəhər.
Məmişin fikrində kim bilir nələr? –
Tələsik şəhərə girdiyi zaman
Gördü ki, dolmuşdur xalq ilə meydan,
Xan kürsü başında ayaqda durmuş,
Xalq isə meydanda boynunu burmuş,
Diqqətlə, heyrətlə xanı dinləyir.
Xan xalqa üzünü tutaraq deyir:
– Bir yuxu görmüşəm, olduqca ağır;
Gördüm ki, göylərdən yerə qurd yağır...
Kim yozsa yuxumu alacaq xələt,
Başından aşacaq onun var, dövlət.
Çıxmadı yuxunu yozan bir nəfər,
Xanın üz-gözünü bürüdü kədər.
Çırpındı Məmişin birdən ürəyi,
Gözündə parladı bütün diləyi,
Yerindən bağırdı: – Xan, yozaram mən.
Yalnız bir şərtim var, ricam var səndən:
Yuxunu, təklikdə gərəkdir yozmaq;
Bir sən ol o yerdə, bir də mən ancaq...
Xan ilə mindilər köhlən atlara,
Yerlərin bağrını hey yara-yara,
Uçdular... qarşıda göründü saray.
Qapıda əsgərlər vurmuşdu alay.
Saraya çatınca endilər atdan,
Girdilər bir bağa, yaşıldı hər yan.
Gül-gülü çağırır, bülbül bülbülü,
Görsə bu büsatı dirilər ölü.
Qərənfil qolunu açmış nərgisə,

Bağçada bülbüllər vermiş səs-səsə.
Sularda yuyunur yaşılbaş sona,
Onlara keşikçi kəsilmiş durna.
Hər yandan açılmış yaşıl xiyaban.
Yanından çay axır, şırıltısından
Partlayır qönçənin incə ürəyi,
Köməyə çağırır o kəpənəyi.
Çiçəklər sığınır incə yarpağa,
Sərinlik yayılır bu gözəl bağa.
Məmiş bu lövhəni görüncə daldı,
Heyrətdən ağzı da açıla qaldı.
Xan dedi: – Durma sən, güclüdür dərdim,
Bilsən bu yuxudan mən nələr dərdim?!
Gecələr gözümə girməyir yuxu,
Qəlbimə soxulmuş həyəcan, qorxu!
Yoz görüm, bu qurdun mənası nədir?
Andıqca, vücudum zağ-zağ titrəyir.
Məmiş tez dönərək baxdı sol, sağa.
Göz dikdi qarşıda ucalan dağa,
Dedi: – Xan, bu yuxun doğru yuxudur,
Gələcək məni də yaman qorxudur.
Dəyişmiş insanlar, dəyişmiş zaman,
Ac qurda dönmüşdür bir para insan.
Əlinə zor ilə keçirir sərvət,
Talayır, gücsüzdə qalmayır taqət.
Haqq, nahaqq tanımaz bir para insan,
Yetişmiş yuxuda gördüyün dövran.
İndidən bir çarə düşün sən buna.
Məmişin sözləri xoş gəldi xana.
Adını, sanını, kəndini sordu,
Dağıldı kədəri, yerindən durdu,
Məmişə verdi bir at ilə xələt,
Yedirtdi, içirtdi, göstərdi hörmət.
Bir kisə qızıl da uzatdı ona,
Dedi: – Al, götür, get, dua et xana.
Xələti geyindi, sıçradı ata,
Atıldı Məmiş bir başqa həyata.

Atının ayağı dəymirdi yerə,
Oradan çaparaq gəldi şəhərə.
Qiymətli bəxşişlər aldı evinə.
Sevinclər içində döndü kəndinə.
Dərədən keçərkən Tapdığı andı,
Tamahkar gözləri məşəl tək yandı,
Dedi: “Bu Tapdıq da dərd oldu mənə.
Mən qızıl qazandım, bundan ona nə?..
Taleyim günlərdən bir gündür seçmiş,
Əlimə bir kisə qızıldır keçmiş;
Üstümə qurd deyil, od yağsa, yenə
Qızıldan vermərəm bu kənd əhlinə”.
Dərədən ötüşdü. Tapdıq görmədən,
Kəndinə çatınca, oldu üzü şən.
Kəndə tez səs düşdü: “Ac, yoxsul Məmiş,
Şəhərdən başqa bir büsatla gəlmiş.
Xan ona göstərmiş hörmət və şəfqət,
Həm qızıl vermişdir, həm at, həm xələt”.
Varlandı, Məmişin iti uladı,
Döndü bir ac qurda xalqı daladı.

IV

Bir neçə il keçdi bundan,
Yenə gördü xan yuxu.
Qalxdı sərsəm tək yuxudan,
Qəlbinə girdi qorxu.

Car çəkdirdi küçələrdə,
Xəbər getdi Məmişə.
Xalq yenidən düşdü dərdə,
Heyrət etdi bu işə.

Köhlən at mindi Məmiş,
Şəhər deyə yol aldı.
Dedi: “Yaman oldu bu iş,
Ağ günüm nə qaraldı!

Məmiş hara, yuxu hara?
Bunu bilməz bir insan!
Yaman gündə düşdüm dara,
Yozmasam, öldürər xan.

Tapdığı da küsdürdüm, bax,
Boş yerə mən özümdən.
Vəd eylədim vermədim haqq,
Döndüm mən öz sözümdən.

O da mənə oldu düşmən,
Daha yozmaz yuxunu.
Qorxusundan ölsəydi xan,
Atardım bu qorxunu".

Bu fikirlə çapdı atı,
Endi sulu dərəyə...
Qırıldı sanki qanadı,
Tapdıq görməsin deyə,

Sovuşub getmək istərkən,
Tapdıq onu çağırdı:
– Görüşməmiş bu dərədən
Keçmə! – deyə bağırdı.

Məmiş atı tez qaytardı,
Salam verdi Tapdığa.
Onu acı duyğu sardı,
Əl atdı bir budağa.

Tapdıq ona: – Qırma! – dedi. –
Qırmaq zalım işidir.
Hər kim qansız çörək yedi.
Bax, o, igid kişidir!

Yolçulardan eşitdim mən
Yenə yuxu görmüş xan.
Görmüş qılınc yağır göydən.
Almış onu həyəcan.

Get yuxunu böylə yoz: xan,
Bu bir dövrandır keçər;
Yetişmiş öylə bir zaman,
İnsanlar insan biçər.

Düşər vəhşi heyvan kimi
Bir-birinin canına;
Hamı bir ac pələng kimi
Susar insan qanına.

Sən ki, xansan, düşün çara,
Bir tədbir gör indidən.
Ta düşməsin ellər dara,
Bu xüsusda düşün sən.

Xan nə versə sənə, ancaq
Yarısını ver elə.
Öz sözündən dönmə, qoçaq,
Haydı get, gülə-gülə!

Məmiş şərtə razı oldu,
Şəhərə getdi yenə;
Qəlbi sevinc ilə doldu,
Məhmiz vurdu köhlənə.

Qoca köhlən coşub daşır
Dərələrdən sel kimi,
Köpüklənir, uçur, aşır
Təpələrdən yel kimi.

Sanki yeldən qanad almış,
Uçub, batıb qan-tərə.
Günortaya bir az qalmış
Çatdı haman şəhərə.

Məmiş gördü, dolmuş meydan,
Xalq dəymiş bir-birinə.
Durmuş taxtın üstündə xan,
Yuxu söyləyir yenə.

Hamı dəydi bir-birinə
Ki, bu yaman yuxudur.
Çıxmadı bir yozan yenə.
Xan fikirdən qan udur.

Məmiş çatdı tez haraya...
Köhlən atı mindilər.
Çatdılar onlar saraya,
Orda atdan endilər.

Tapdığın dediyi kimi
Məmiş yozdu yuxunu.
Xan sevindi, nəşələndi.
Bürüdü şadlıq onu.

Xan əmr etdi, Məmiş bəyə
Gətirdilər pay, xələt.
Bir qılınc asdı boynuna,
Bir kənd etdi mərhəmət.

– Bu da xərclik olsun, hələ...
Qızıl verdi bir çuval.
– Apar kənddə bol-bol xərclə,
Sənə halaldır, halal.

Xələtini tez geyindi,
Qılınc asdı belinə.
Məmiş qızıla sevindi,
Üz qoydu öz evinə.

Qoca köhlən xırda-xırda
Yorğalayıb coşurdu;
Eniş-yoxuşlu yollarda
Dərə, təpə aşırdı.

Qarşısına çıxdı dərə,
Tapdıq düşdü yadına.
Duman çökdü o gözlərə,
Məhmiz vurdu atına,

Dedi: “Məndən nə istəyir,
Görüm, yox olsun onu!
Qızıldır bu, deyil dəmir,
Necə verim mən bunu?

Görməməkçin onu bir də
Birdəfəlik öldürüm.
Məmiş dözməz belə dərdə.
Nə istəyir, bir görüm?..”

Qılıncını çəkdi qından,
Sürdü atı irəli.
Tapdıq çıxdı daxmasından,
Döndü geri şübhəli.

Məmiş atı bərk çaparaq,
Aldı onun üstünü.
Bağırdı: – Ey, qoca axmaq!
Çatmış ömrün son günü...

Tapdıq geri dönər-dönməz
Məmiş qılınc endirdi.
Tapdıq ufuldadı, dinməz
Qaçdı daxmaya girdi.

Qılınc onun ayağında
Açdı dərin bir yara.
Məmiş döndü ovlağına
Yolları yara-yara.

Bu at, sərvət, bəylik, xələt
Dəyişdirdi Məmişi.
Bu ehtişam, bu rəyasət
Unutdurdu keçmişi.

Varlandıqca bu görməmiş
Qan yağdırdı ölkəyə.
İndi o, bir xan kəsilmiş,
Xalq dönmüş bir kölgəyə.

Kəsir, biçir o, xan kimi,
Yoxsulları talayır.
Bir yırtıcı heyvan kimi
Gözü qandan doymayır.

Hər gün yeni qara xəbər
Gəldi azğın Məmişdən.
Tapdığa üz verdi kədər,
Qeyzə gəldi bu işdən.

Dedi: “Elim gücsüz deyil,
Mən də onun oğluyam.
Qoca qəlbim öcsüz deyil,
Yanar od, daşqın suyam!

O ki vurur xalqa yara.
Elə bir dağ çəkərəm.
Dərdinə heç tapmaz çara,
Dik başını əyərəm!”

V

Keçdi il, keçdi ay,
Atladı zaman.
Mürgülərkən saray,
Yuxu gördü xan.

Gördü ki, göylərdən
Qoyundur yağır,
Bir qadın çox şən-şən
Onları sağır.

Ayıldı yuxudan,
Gördü səhərdir,
Çəkilir çən, duman,
Xoruz ban verir.

Qaniçən hiyləgər
Düşdü təşvişə,
Bağırdı: – Tez xəbər
Getsin Məmişə...

Çəkdirdi yenə car,
Bildirdi işi.
Çıxmadı bəxtiyar
Yozan bir kişi.

Çatınca Məmişə
Bu yeni xəbər,
Düşdü çox təşvişə,
Onu basdı tər.

“Oyanıb hər gecə
Görəcək yuxu,
Nəşəyə, sevincə
Qatacaq qorxu.

Yozmasam hörmətim,
Başım gedəcək;
Dövlətim, şöhrətim,
Aşım gedəcək.

Bir Tapdıq bu işə
Edərdi çara.
Əl tutmaz Məmişə
Düşsə də dara".

Yenə də o köhlən
Kükrəyib coşdu,
Dərədən, təpədən
Sel təki aşdı.

Dərəni keçəndə
Ata bağırdı.
Bu dəfə də Tapdıq
Onu çağırdı.

Od düşdü canına,
Qaytardı atı.
Qırıldı, yanına
Düşdü qanadı.

Tapdığa yanaşdı
Qəlbində nələr!..
İçində qaynaşdı
Sıxıntı, kədər.

Axsaya-axsaya
Qoca yan aldı.
Məmişə bu dünya,
Söz yox, daraldı.

Onunla üz-üzə
Gəlincə Tapdıq,
Başladı tez sözə,
Dedi: " – Mən artıq

Almışam ki, xəbər
Yuxu görmüş xan,
Çılğın tək bu səhər
Qalxmış yuxudan.

Görmüşdür, göylərdən
Qoyundur yağır,
Bir qadın çox şən-şən
Onları sağır.

Gedib sən şəhərə
Yoz bu yuxunu,
Eldən sən bir kərə
Qaldır qorxunu.

Xana get sən anlat
Gələr bir zaman,
Dəyişər bu həyat,
Dəyişər dövran.

İnsanlar həm sakit
Qoyuna dönər,
Dincələr həm mühit,
Haqsızlıq sönər...

Nə versə xan sənə
Mənimlə bölüş.
Haydı, get yoluna,
Dönərkən, görüş".

"Hey" – vurdu köhlənə,
Yelə döndü at.
Açdı yolda yenə
Məmiş bəy qanad.

Az getdi, üz getdi,
Aşdı dağ, dərə.
Çölləri düz getdi,
Çatdı şəhərə.

Gördü el toplanmış,
Qaynaşır meydan.
Taxtında dayanmış,
Yuxu söylər xan...

Dəydi bir-birinə,
Meydan çaxnaşdı.
Xalqın dərdi yenə
Başından aşdı.

Bir nəfər çıxmadı
Yuxunu yozan.
Məmişi aradı
Gözilə Qurd xan.

Uzaqdan görüncə
Birdən bağırdı.
“ – Gəl!” – deyib, sevincək
Onu çağırdı.

Xan dedi: “ – Sınanmış,
Bilikli Məmiş!
Qəlbimi dərd almış,
Xəzanım gəlmiş.

Tez ol yoz, üzümdən
Çəkilsin çənlər.
Qızarmış gözümdən
Uçsun bu kədər”.

Xan ilə mindilər
Köhlən atlara,
Yerlərin bağrını
Hey yara-yara

Uçdular... Qarşıda
Göründü saray,
Qapıda əsgərlər
Vurmuşdu alay.

Saraya çatınca
Endilər atdan,
Girdilər bağçaya,
Yaşıldı hər yan...

Əvvəlcə duruxdu
Məmiş, bircə an
Baxdı ətrafına
Söylədi: “ – Ey xan,

Gələcək bir zaman,
Güləcək həyat,
Dəyişəcək dövran,
Gərdiş, kainat.

İnsanlar dönəcək
Sakit qoyuna,
Məmnun olacaqsan
Sən bu oyuna”.

Xanı razı saldı
Yenə də Məmiş,
Faydasız olmadı
Bu söz, bu gəliş.

Bir kisə qızıl da
Xan verdi ona.
Söylədi: “Al bunu,
Dua et xana”.

Baxşışı aldı, şən
Mindi köhlənə...
Dərədən keçərkən
Saraldı yenə.

Düşündü: “ – Dünyanın
Üzü qaradır.
Bu namərd dövranın
Yolu haradır?

O gün ki, elimdən
Ayrıldım artıq,
Hər yerdə əlimdən
Yapışdı Tapdıq.

Çatdırdı tükənməz
Vara, dövlətə.
Çatdırdı həm sönməz
Ada, hörmətə.

Yedim haqqını mən,
Həm vurdum yara.
Bu kirli əməldən
Üzümdür qara”.

Düşünüb beləcə
“Ədalət” – deyə
Məmiş bəy üz tutdu
Güllü dərəyə.

Tapdığın hörmətlə
Keyfini sordu.
Önündə şəfqətlə
Boynunu burdu.

Söylədi: “ – Düşərkən
Elə ki dərdə,
Dadıma çatdın sən
A Tapdıq dədə.

Haqqını yedim mən,
Həm açdım yara,
Bu çirkin əməldən
Üzümdür qara.

Al bunu bir yolluq
Verirəm sənə.
Öz varım, o bolluq
Yetişər mənə.

Bağışla, ay dədə
Haqsızlıq yapdım.
Cavandım, bu yerdə
Yolumdan sapdım.

VI

Baxdı ona gülərək
Tapdıq dedi: – Ay oğul,
Mənə qızıl nə gərək.
Sənin olsun, çox sağ ol!

Mən zamanın hökmünü
Öyrənmək istəyirdim.
Hər zamanın gününü
Bir sınayım deyirdim.

Doğru çıxdı sınağım,
Aldanmadım bu işdə.
Hər bir dövrü dimağım
Sınadı sən Məmişdə.

Uyurdun hər zamana,
Versəydi hər nə buyruq.
Baş əyirdin dövrana,
O baş idi, sən quyruq.

Qurd ilində bir qurda
Dönüb haqqımı yedin.
Yağı kəsildin yurda,
“Mal yeyənindir” – dedin.

Qılınc ilində kəsdin,
Doğradın bu ölkəni.
Acı yel kimi əsdin.
Yaraladın həm məni.

İndi qoyun ilidir.
Dönmüşsən bir qoyuna.
Bu dil qoyun dilidir,
Sən də girdin bu dona.

Bu qanundur, ay oğul.
Zaman hökmünü işlər.
Unutma, məhkum, yoxsul
Xalq da fürsəti gözlər.

Yozulmasaydı yuxu
Qorxdum qəzəblənsin xan.
Düşsün canına qorxu,
Xalqa verdirsin ziyan.

Ona görə yozdum mən
Xan gördüyü yuxunu.
Yoxsa xan kim, sən kimsən?
Xalqımçın etdim bunu.

Get, xor baxma elimə,
Elim gücsüz deyildir.
Məmişlərə, xanlara
Bil ki, öcsüz deyildir.

Elin öcu yamandır.
Qızdımı, qızar, sönməz!
El intiqam alandır,
Ölər, yolundan dönməz!

VII

Yurdumun vüqarlı qoca Tapdığı,
Dövranın içirdi sənə çox ağı.
Çalışdın, çarpışdın, çatmadı gücün.
Zalımı susdura bilmədi öcun.
Gömüldü torpağa zəkan, hünərin,
Qalmadı torpağa zəkan, hünərin,
Qalmadı yurdunda bircə əsərin.
Öyrəndim adını mən bir nağıldan.
Bağladım adına kiçik bir dastan.
Tanısın hər yerdə həm dost, həm yağı,
Zəkalı, sınaqlı qoca Tapdığı...
Fəqət o zamandan əsrlər keçmiş.
Tarixim çox parlaq bir zaman seçmiş.
Dəyişmiş cəmiyyət, dəyişmiş büsat.
Yerində qurulmuş başqa kainat.
Qalmamış qılınc, qurd dövründən əsər,
O qoyun əsrindən verən yox xəbər.
Kəndlinin, fəhlənin əlində hər iş,
Nə bəydən qorxu var, nə xandan təşviş.
Zülümdən dərəyə sığınan Tapdıq,
Bu dövrü, bu əsri görmədi yazıq!..
Baxdıqca bu yeni gün görmüş elə,
Baxdıqca bağçamda açan hər gülə,
Sənətim, ilhamım açır qol-qanad,
Önümdə parlayır gələcək həyat!

1936

OVÇU MƏSTAN

Deyirlər, bir Məstan varmış,
Aslan da ondan qorxarmış.
Bir toppuzmuş hər pəncəsi,
Poladdanmış qoç gövdəsi,
Gözləri odlu şimşəkdi;
Qəlbi qara daşdan bərkdi.
Dişləri neştərdən iti,
Baltadan, xəncərdən iti.
Bilirdi ki, var qüvvəti,
İstədi artsın şöhrəti.
Pişiklərə ovçu Məstan

Özünü elan etdi xan.

* * *

Məstan xan acmışdı yenə,
Düşdü bir gün ov fikrinə.
Bığlarını bura-bura,
Toz-torpağı yara-yara,
Düşdü çaxır anbarına.
Diqqətlə baxdı hər yana.
Bir küp yanında, tələsik,
Tez gizlənib çəkdi keşik.
Çox keçmədi yuvasından
Atıldı bir zorba siçan.
Doyunca içdi çaxırı,
Açıldı birdən paxırı,
Dedi: "Kimdir ovçu Məstan?
Mənim qorxum yoxdur ondan!
İndi düşsəydi əlimə,
Keçirərdim çəngəlimə
Əzib suyun çıxardardım,
Cəmdəyini parçalardım.
Düşmən görərdi gücümü,
Ondan alardım öcümü".

Məstan pəncəsini atdı,
Dişlərini qıcırdatdı,
Dərhal tutdu o siçanı,
Az qaldı ki, çıxsın canı.
Siçan durdu yalvarmağa:
“ – Rəhm et mənə, Məstan ağa!
Bir az şərab içdim, düzü,
Ağla sığmaz sərxoş sözü.
Hər nə dedim, tamam yalan,
Bağışla, keç günahımdan!– ”
Myoldayıb dedi Məstan:
“ – Kim əl çəkər belə ovdan?”
Sonra caynağında tutdu,
Dişiylə çeynəyib uddu,
“Myo-myo” edə-edə
Ox tək atıldı həyətə.

* * *

Onu görüncə boz köpək,
Gözlərində çaxdı şimşək.
Hürə-hürə saldı şivən,
Atıldı üstünə birdən.
Əldən verməyib fürsəti,
Məstan cırmaqladı iti.
Sonra da cəld qaça-qaça,
Tez dırmaşdı bir ağaca.
İt şöngədi quru yerdə,
Acığından düşdü dərdə.
Gözünü dikdi Məstana,
Bərkdən hürdü yana-yana.
Üst budaqda Məstan isə
Güldü bu yanıqlı səsə.
Birdən gördü ovçu Məstan,
Göydə qanad çalır tərlan.
Hazırlaşır cumsun ona,
Keçirsin öz caynağına.
Qorxu çökdü ürəyinə,

Elə bil ki, bir top iynə
Birdən gözlərinə batdı.
Cəld özünü yerə atdı.
Elə ki o qalxdı yerdən,
İt üstünü aldı birdən;
Məstana bir pəncə atdı.
Düşmədi Məstan xan dara,
Ox tək atıldı anbara.
Düşdü yenə ov izinə.
Ancaq şimşəkli gözünə
Daha dəymədi bir siçan.
Acıqlandı ovçu Məstan,
Dedi: "Nə qədər ki sağam,
Siçanları qıracağam..."
Söylərkən bu sözü Məstan,
Yuvada bir qoca siçan,
(Qocalmışdı; bir az kardı,
Pişikdən də çox qorxardı)
Tərsinə anladı sözü,
Şadlıqdan parladı gözü.
Toz-torpağı yara-yara,
Xəbər verdi siçanlara:
" – Müjdə gətirmişəm, Məstan
Tökməyəcək bir daha qan.
Dedi: "Nə qədər ki sağam,
Siçanları qırmayacam."
Öz işindən peşimandır;
İndi dostumuz Məstandır".
Siçanlar çox sevindilər,
Gözlərindən uçdu kədər.
Quruldu şadlıq məclisi,
Gurladı musiqi səsi.
Səsləndi dəf, kamança, tar,
Əl qaldırıb oynadılar.
Dəf götürüb oxuyan kim,
Tar çalan kim, oynayan kim.
Bağırdı bir siçan: " – Gərək

Bu dostluğu möhkəmlədək!
Ürəkdən dost olduq, deyə,
Xonça tutaq Məstan bəyə".
Hamı razı oldu buna;
Xonça düzüldü yan-yana.
Bişirdilər plov, dolma,
Bozbaş, xəngəl və qovurma.
Alma, armud, şaftalı, nar
Çini qablara qoydular.
Qalxdı yerdən yeddi siçan,
Yeddi igid zor pəhlivan,
Hər birisi bir xonçanı
Qaldırıb qoydu başına.
Bu ləzzətli xonçalarla
Yeddi siçan düşdü yola.
Az getdilər, üz getdilər,
Dərə-təpə, düz getdilər.
Yetişdilər: " – Salam!" – deyə
Baş əydilər Məstan bəyə,
Məstan bəyi heyrət aldı,
Bu işlərə o, mat qaldı.
Dedi: "Neçə gündür acdım,
Bir parça ətə möhtacdım.
Ovum ayağiylə gəlmiş,
Hardandır bu xeyirli iş?!"
Məstan atdı pəncəsini,
İri, zorba gövdəsini,
Beş siçanı tutdu birdən,
Ötürdü tez, oldu çox şən.
Qaçdı ancaq iki siçan,
Gözü yaşlı, ürəyi qan.

* * *

Əhvalatı o elçilər,
Siçanlara verdi xəbər.
Hamı batdı qəmli yasa,
Qan uddular kasa-kasa.

Ağlaşdılar üç gün tamam,
Yas tutdular səhər, axşam
Ürəkləri yana-yana.
Gəldilər xan sarayına.
Öz taxtında Kəsəyən xan,
Ətrafında əyan
Əyləşib bütün söhbət edərkən
Bir dəstə siçan, kəsəyən
Gəlib ona baş endirdi,
Ağlaya-ağlaya dedi:
“ – Sənə qurban, Kəsəyən xan,
Bizi qırır ovçu Məstan”.
Bu xəbəri eşitcək xan,
Kəlləsinə sıçradı qan,
Əmr elədi: “ – Hər ölkədən
Gəlsin siçan və kəsəyən!
Tülkü və qurd padşahından
Aldı qılınc, süngü, qalxan.
Toplandı bir böyük ordu,
Xan çölündə alay vurdu.
Əmr verdi: “ – Tez yürüşə,
Məstan xan ilə döyüşə!”

* * *

Məstan xana çatdı xəbər,
Tez topladı üç yüz əsgər.
Hər əsgərə yaraq verdi,
İti yeldən ayaq verdi.
Göyə qalxdı tozlu torpaq,
Dumanladı yaxın-uzaq.
Kəsəyən xan durbin taxdı,
O, tozlu yollara baxdı.
Gördü hücum edir Məstan,
Nərə çəkir acığından.
Bildi işdən tutmuş xəbər,
Toplamışdır çoxlu əsgər,
Gəlir onunla döyüşə;

Kəsəyən düşdü təşvişə.
Xəndək qazdırdı hər yerdə,
Üstünə çəkdirdi pərdə.
Qoşun ilə tutdu yolu,
Möhkəmlətdi sağı, solu.
Gəmini çəkdi körfəzə,
Özü çəkildi mərkəzə.
Təyyarələr göy üzündə,
Uçur geniş çöl düzündə.
Piyada girdi səngərə;
Əmr etdi atlı əsgərə,
Düzülsünlər iki yandan.
Yanında bir çox pəhlivan,
Ortalıqda özü durdu,
İgidlərlə meydan qurdu.
Ordusuyla çatdı Məstan.
Təbil çalındı hər yandan.
Əmr verildi əsgərə,
Atəş açsın birdən-birə.
Guruldadı ağır toplar,
Səs-küy saldı pulemyotlar.
Hər yandan yaylım atəşi,
Tüstü qaraltdı günəşi,
Gəmilər ağzını açdı,
Dənizdən od-alov saçdı.
Ordular gəldi üz-üzə
Tökülən qan çıxdı dizə.
Tutulurdu səsdən qulaq,
İnləyirdi yaxın, uzaq,
Uzun sürdü qanlı savaş,
Dilə gəldi dağ, dərə, daş.
Günəş bağlı, axşam oldu,
Vuruşanlar lap yoruldu.
Tələfatı bilmək üçün,
Bir az da dincəlmək üçün
Hər iki düşmən əsgəri
Xeyli çəkildilər geri.

* * *

Pişiklər: “Biz acıq”, – deyə
Dağıldılar çöl, meşəyə.
Quşlara tutdular divan,
Qoymadılar onlarda can.
Quşlar düşərək təşvişə,
Qan ağlayırdı bu işə.
Ac siçanlar, kəsəyənlər
Tarlalara vurdu zərər.
Sünbülləri dişlərilə
Qırıb tökdü şələ-şələ.
Kor qoydular tarlaları;
Çəltik, arpa, buğda, darı
Səpələnirdi torpağa.
Ziyançılar tıxa-tıxa
Qoymadı bir dənli sünbül.
Qana döndü görən könül.
Onlar doyub çəkildilər,
Yatmaq üçün əkildilər.

* * *

Dan ağardı, güldü səhər.
Güldü çaylar, çöl, çəmənlər.
Hər bir yorğun-arğın yatan
Baş qaldırdı tez yuxudan.
At oynatdı, açdı meydan,
Aldı: süngü, qılınc, qalxan.
Bomba, qurşun yerdən-göydən
Dolu kimi yağdı birdən.
Cəmdək söykəndi cəmdəyə,
Fəryad, şivan qalxdı göyə.
Başladı bir qanlı savaş;
Daş üstündə qalmadı daş.
Yerdən, göydən vəzni ağır
Güllə, qurşun, bomba yağır.
Sönmüşdü hər yerdə həyat,

Açılmışdı qanlı büsat.
Məstan xan göstərdi hünər;
Əldən düşüb kəsəyənlər,
Əsdi yarpaq tək qorxudan.
Bunu duyub ovçu Məstan,
Atı sürdü tez irəli,
Ürəkləndirdi əsgəri.
Bir nərə çəkdi meydanda,
Can qalmadı Siçan xanda,
Düşmən geri çəkilərkən,
Əlli ovçu, Məstan birdən
Düşdü dərin bir xəndəyə.
Kəsəyən xan: – Zəfər! – deyə,
Çaldırdı şənlik borusu.
Ürəkləndi xan ordusu.
Tutdu dərhal sağı, solu,
Bağlandı düşmənin yolu.
Siçanların üzü güldü,
Muncuq kimi gözü güldü.
Məstan xan tez çəkdi nərə,
Hay vurdu dərhal əsgərə:
“ – Yerinizdə möhkəm durun!
Hər yandan düşməni vurun!
Qalmasın onlardan əsər!
Gərək bizim olsun zəfər!”
Yenidən başlandı savaş.
Bədənlərdə qalmadı baş.
Cəmdək söykəndi cəmdəyə,
Fəryad, şivən qalxdı göyə.
Yerdən, göydən ağır-ağır
Bomba, qurşun, güllə yağır.
Sönmüşdü hər yerdə həyat.
Açılmışdı qanlı büsat.
Uzun sürdü həmin savaş.
Dilə gəldi: dağ, dərə, daş.
Göy çəmənlər batdı qana,

Ölüm çökdü hər bir yana.
Meşə, tarla alovlanır.
Ətrafı yandırır, yanır.
Yanğın keçir bağ-bostana,
Ordan yayılır hər yana.
Ancaq şəndi boz qarğalar,
Göy üzündə hey qırıldar.
"Yeməyə leş vardır", – deyə
Qonurlar qanlı cəmdəyə.
Bu qan aşiqləri ancaq
Qırıldaşır, atılaraq,
Qonurdular leşdən-leşə,
Şad idilər qanlı işə.
Kəsəyən xan ağayana
Əmr etdi ovçu Məstana.
Qılınc, süngü, daş vurdular,
Əldən salıb lap yordular.
Qollarını kəndir ilə
Bağlayıb atdılar çölə.
Güldü ona bir kəsəyən:
" – Qurtulmazsan əlimizdən!
Çırpınma, dartınma əbəs,
Yerindir bu möhkəm qəfəs".

* * *

Öz ipəkli çadırından
Çıxdı səhər Kəsəyən xan.
Fərman verdi başçılara:
" – Düşmənimiz düşmüş tora.
Qurban verdik bax, nə qədər!
Üstün gəldi bizim əsgər.
Bir qonaqlıq verin çöldə,
Dərd qalmasın könüllərdə".
Bəzəndi çöl, çəmən, dərə,
Açıldı bir geniş süfrə.
Bu süfrədə nələr yoxdur!
Kəsəyən xandan buyruqdur.

Elə ki məclis quruldu,
Süfrə yeməklərlə doldu,
Səs ucaldı: “Çəkil, çəkil!”
Çalındı tez şeypur, təbil.
Başında bir çox pəhlivan
Başa keçdi Kəsəyən xan.
Siçanların üzü güldü,
Qara muncuq gözü güldü.
Ləzzətlə başlandı yemək.
Xan bağırdı: “ – Düşmən gərək
Asılsın dar ağacından!”
Səsinə səs verdi hər yan.
Çıxsın, deyə, bu gün canı,
Gətirməyə o Məstanı,
Yüyürdü bir dəstə siçan,
Əllərində qılınc, qalxan.
Məstan əli, qolu bağlı,
Gözü dərdli, qəlbi dağlı
Gəldi süfrə ayağına.
Ürəyinin çırağına
Od düşmüşdü, hey yanardı.
Zor, güc ilə dayanırdı.
Xan içmişdi, sərxoş idi,
Bir az da başı boş idi.
Baxdı ona gülə-gülə,
Sonra lovğa bir tövr ilə:
“ – Qollarını açın!” – dedi.
“ – Siz yanından qaçın!” – dedi.
Açıldı Məstanın qolu,
Tutuldu hər yandan yolu.
Xan əlində qılınc, qalxan,
Məstana çatdığı zaman
Qılıncı vurmaq istərkən,
Ovçu Məstan qalxdı yerdən.
Ov görmüş bir aslan kimi,
Gözü qızmış qaplan kimi
Myoldayıb, çəkdi nərə,

Atıldı o birdən-birə,
Bir pəncədə boğdu xanı,
Kəsəyənin çıxdı canı.
Siçanlarda qalmadı can,
Qırdı, çatdı ovçu Məstan.
İtilədi tez dişini,
Boğdu birdən on beşini.
Qarşısına kim çıxırdı,
Pəncəsilə tez yıxırdı.
İçlərinə düşdü qorxu,
Daş altına girdi çoxu.
Zor, güc ilə yerdə qalan
Pəncəsindən qurtardı can.
Bəzi girdi dar deşiyə,
Meydan qaldı qoç pişiyə.
Gülə-gülə baxdı dara;
Bığlarını bura-bura,
Keçdi tez yuxarı başa,
Yanaşdı dolmaya, aşa.
Yedi, içdi, sürdü dövran,
Nə qoçaqmış ovçu Məstan!

1939

SEHRLİ ÜZÜK

Zəlzələ bir çuxurdan
Atdı daşı, kəsəyi.
Üzə çıxdı bu zaman
Böyük bir at cəmdəyi.

Bu at qayrılmış misdən,
Üstü çıraq tək yanır:
Günəş işıq səpərkən,
Min bir rəngə boyanır.

Çöldən çoban keçərkən,
Gördü çuxur parıldar.
İçində atdır misdən,
Böyründə bir deşik var.

Oldu bahar kimi şən,
Başdan aşdı sevinci.
Ata baxdı deşikdən,
Gördü oyuqdur içi.

Bu oyuqda bir adam
Yatır illərdən bəri.
Tükü, rəngi, saf-sağlam,
Dəyişməmiş heç yeri.

Yatanın barmağında
Qiymətli bir üzük var.
İşıq düşən çağında
Günəş kimi parıldar.

Heyrət etdi gördüyü
Bu işlərə o çoban.
Çıxardı tez üzüyü
Yatanın barmağından.

Öz ovcuna qoyunca
Diqqətlə baxdı ona.
Xeyli baxıb doyunca,
Taxdı öz barmağına.

Yenə axtardı çoban,
Bir şey tapmadı ancaq.
Ayrıldı o, mis atdan,
Çuxurdan oldu uzaq.

Tez sürüyə yanaşdı,
Səsi basdı çölləri.
Sevinci başdan aşdı,
Gözləyirdi səhəri.

Gecə olmuşdu yarı,
Çoban batmış sevincə.
Sayırdı ulduzları,
Göz yummadı o gecə.

Səhər oldu, dan sökdü,
Günəş qalxdı yuxudan,
Göydən aydınlıq tökdü.
Rəngə büründü hər yan.

Yaydı sürünü çölə,
Od düşmüşdü canına.
Yüyürdü gülə-gülə
Ağasının yanına.

Göstərsin bu üzüyü,
Bilsin nədir qiyməti,
Açsın ona gördüyü
Möcüzədən söhbəti.

Ağa gördü ki, çoban
Gəlir kefi bulaşmış,
Dedi: " – Yoxsa, ay aman,
Sürüyə qurd daraşmış?"

Tez, qoyundan quzudan
Əvvəlcə tutdu xəbər.
Cavab verirkən çoban,
Sakit oldu bir təhər.

Ağa ilə bu zaman
Şirin söhbət edərkən,
Birdən-birə o çoban
Yox olurdu gözündən.

Sonra yenə bir azdan
Görünürdü gözünə.
Ağa bağırdı: “ – Çoban!
Oynama, öz-özünə!

Birdən sən, ey oyunbaz,
Neçin gözdən itirsən?
Yenə keçməyir bir az,
Görünürsən yenidən?

Gözbağlıca oyunu
Oynayırsan mənimlə.
Doğru söylə, sən bunu
Hardan öyrəndin belə?

Hardan sənə bu cadu?
Hardan sənə bu əməl?
Sənə kimdən çatdı bu?
Durma, çoban, söylə, gəl!”

Ağanın dannağından
Dərin heyrətdə qaldı.
Bir az düşündü çoban,
Öz ağlından dərs aldı.

Bildi üzük qaşıdır
Onu gözdən itirən.
Parıldayan daşıdır
Bu istəyə yetirən.

Qaşını göstərəndə
İtir, yox olur gözdən.
Ovcunda gizlədəndə
Çıxır gizli pərdədən.

Eylə ki, tez öyrəndi
Bu gizli sirri çoban.
Bahar kimi şənləndi,
Çöldə etdi imtahan.

Gah otlayan ceyrana
Yanaşıb yan alırdı;
Gah çatırdı aslana,
Birdən tora salırdı.

Bu gördüyü işlərdən
Çoban xeyli coşmuşdu.
Ürəkdən olmuşdu şən,
Üzüyə söz qoşmuşdu;

“Üzüyüm, ay üzüyüm,
Sənə yox tay, üzüyüm!
Mən gözdən tez itir,
Durma, haray, üzüyüm!

Üzüyüm, can üzüyüm
Dərdə dərman üzüyüm!
Məni qoy görsün hamı.
Sənə qurban, üzüyüm!”

Atdı daha dağ-daşı,
Gəldi elin içinə.
Ovcunda üzük qaşı,
Axdı selin içinə.

El qolunu açaraq,
Çobanı qarşıladı.
Xalqa oldu bir dayaq,
Dillərdə gəzdi adı.

Hər məzlumun, yoxsulun
Köməyinə gəlirdi.
Hər yetimin, hər dulun
Göz yaşını silirdi.

Mənəm, mənəm deyənlər
Bağrını etmişdi qan.
Xalqı basıb yeyənlər
Tük salırdı çobandan.

Söylədilər padşaha:
“Elə gəlmiş bir çoban.
– Çoban demə, əjdaha –
Yun qırxır hər aslandan.

Ovcunda bir cadu var,
Görünməyir gözlərə.
Gah gizli, gah aşikar.
Ayaq basar hər yerə.

Zalım görsə hər yerdə,
Vurur onun boynunu.
Çoxunu salmış dərdə,
İşlədir bu oyunu”.

Şah eşitdi bu sözü,
Qəlbində qalxdı tufan.
Qığılcım saçdı gözü,
Başına sıçradı qan.

Atlandı o durmadan
Qəlbində kin və kədər.
Başında min pəhlivan,
Beş min də atlı əsgər.

Tutsun, deyə çobanı
Dağlar, dərələr keçdi.
Yolda qarşı çıxanı
O, qanqal kimi biçdi.

Ölkəni basa-basa,
Çatdı böyük bir kəndə.
El batdı dərdə, yasa,
Hər yandan düşdü bəndə.

O kəndi bir halqa tək
Ortaya aldı ordu.
Şahın gözündə şimşək,
Əsgərlərə buyurdu:

“ – Bu kənddir o çobana
Öz qoynunda yer verən.
Gərək boyansın qana
Mənə dirsək göstərən.

Qarışqa da bu gecə
Yol tapmasın qaçmağa.
Səhər şəfəq söküncə
Qoymayın göz açmağa.

Hücum edin dörd yandan,
Od vurun azğın kəndə.
Xalq ilə yansın çoban,
Düşsün odlu kəməndə.

Qoy hiyləgər bu cadu
Qırsın odlu kəməndi.
Qoy söndürsün bu odu,
Qurtarsın xalqı, kəndi”.

Şah çadırda yatmışdı,
Növbə çəkir qarovul.
Kənd matəmə batmışdı,
İnlər ana, qız, oğul.

Hər ürəkdə var qorxu,
Qıvrılır bir ilan tək,
Gözlərə getməz yuxu,
İnlər ilanvuran tək.

Gecə qalxdı o çoban;
Kəndin belə çağında,
Çölə çıxdı bir yandan,
Üzüyü barmağında.

Qılıncı bir əlində,
Bir əlində qalxanı,
O, intiqam çölündə
Əzsin azğın ilanı.

Tez çadıra yanaşdı,
Oyaqdı keşikçilər.
Dedi ki: “ – Kimdə vardır,
Məndəki bu güc-hünər?”

“Elim yaşasın”, – deyə
Düyümlədi qaşını,
Yanaşdı növbətçiyə,
Vurdu birdən başını.

Qılınc şaqqırtısına
Şah diksinib oyandı.
Adam bağırtısına
Əldə qılınc, dayandı.

Bunu görüncə çoban,
Səbri tükəndi daha,
Əlində qılınc, qalxan,
Birdən göründü şaha.

Şah itirdi özünü,
Mat-mat baxdı çobana,
Qorxu tutdu gözünü,
Rəngi döndü samana.

Bağırdı: “ – Ey, sən kimsən,
Necə girdin çadıra?
Qılıncı at əlindən.
Yoxsa vurdum, budur, a!..”

Cavab vermədi çoban.
Kinindən qaynayırdı.
Şaha baxırdı yan-yan,
Qılıncla oynayırdı.

Şahı almışdı qorxu:
“ – Nədir, düşmüş izimə?
Kimdir bu şeytan oğlu,
Ox tək batır gözümə”.

Qılıncını siyirdi,
Əl apardı qalxana.
Birdən-birə yüyürdü,
Hücum etdi çobana.

Qılıncı endirirkən
Birdən yox oldu insan.
Şah diksindi bu işdən,
Bildi, budur o çoban.

Yalvardı o, göylərə,
Baxdı o yan-bu yana.
Gözləri birdən-birə
Sataşdı o çobana.

Qaşlarını çataraq,
Əldə qılınc dururdu.
Kinli-kinli baxaraq,
Tez-tez kirpik vururdu.

Şah düşmüşdü qorxuya.
Ürəyini dərd aldı.
Gözlərində bu dünya
Gecə kimi qaraldı.

Tapmadı başqa çara,
Yenə hücum edərkən,
Göynədi köhnə yara.
Çoban yox oldu gözdən.

Şah batmışdı qan-tərə,
Qorxusundan əsirdi.
Ayaq basıb hər yerə,
Çoban yolu kəsirdi.

Şah bilirdi: bu düşmən
Tökəcəkdir qanını.
Qurtuluş yox qılıncdan.
Alacaqdır canını.

Dedi: “ – Aman, tez söylə,
Nə istəyin var sənin?
Gəl dost olaq mənimlə,
Bu taxt, dövlət, var sənin”.

Çoban dedi “ – Yaramaz.
Çatmış daha əcəlin;
Köhnə düşmən dost olmaz,
Yaman olmuş əməlin.

Sən çox ucuz alırsan
Məhəbbəti, vicdanı.
Xalqıma canım qurban,
Eldən böyük şey hanı!

Vətənimdir, elimdir
Mənim varım, dövlətim.
Bax, bu daşqın selimdir
Qanım, canım, sərvətim.

Sən ölkəmi taladın,
Verdin amansız yelə.
Xalqı qana boyadın,
Rəhm etmədin bu elə.

Mənəm el oğlu çoban,
Çox ulama ey, bayquş!
Xalqımın bağrıdır qan,
Sənə yoxdur qurtuluş!”

Bunu eşidincə şah
Titrədi yarpaq kimi.
Ürəyindən çəkdi ah,
Ağardı zanbaq kimi.

Daha durmadı çoban,
Atıldı birdən-birə.
Vurdu şahın boynundan.
Başını saldı yerə.

El bu işdən şən oldu,
Arzusu gülşən oldu;
Unutdu hər bir dərdi,
Meyvə dərdi, gül dərdi.

1939

NÜŞABƏ

Mövzusu Nizami Gəncəvinin "Şərəfnamə" poemasından alınmışdır

Yunanlı Filippin oğlu İsgəndər
Hər yana at sürdü, qazandı zəfər.
Fəth etdi Həbəşi, Hindi, İranı,
Fəth etmək istədi bütün dünyanı.
Oradan üz qoydu Azərbaycana,
Qəhrəman ordunu çəkdi Muğana.
Fatehin ürəyi olduqca şəndi,
Bərdəyə çatınca atından endi.
Tərtər sahilində çadır quruldu.
Hər təpə yanında bayraq vuruldu.
Açdı o, çəməndə şənlik məclisi,
Bülbülə qarışdı xanəndə səsi.
O yerdə başladı istirahətə,
Daldı bir neçə gün eyşə, işrətə.
Xoş olur gül-çiçək çağı ruzigar,
İnsana ruh verir sevimli bahar.
Güllərlə şənlənir hər çəmən, hər bağ.
Hər yaşıl qönçədə yanır yüz çıraq.
Nə qədər gözəldir, şəndir bu Bərdə!
Üstünə çəkilmiş yamyaşıl pərdə.
Meşəsi, çəməni cənnətə bənzər,
O yaşıl ölkəni suvarır Tərtər.
Ucalır kəkliyin, turacın səsi.
Gözəldir söyüdün, sərvin kölgəsi.
Gözəllik yurdudur bu Azərbaycan,
Onda çox xəzinə gizləmiş dövran.
Torpağı silinmiş qəmdən, kədərdən,
Nəğmələr içində dincəlir şən-şən.
Zəngin görəcəksən bu təbiəti,
Vardır aşıb-daşan naz-neməti.
Bu gözəl yerləri dolanıb gəzsən,
Şənlikdən başqa bir əsər görməzsən.

İsgəndər o yerə çəkincə ordu,
Bayraqlar başını göylərə vurdu.
Soruşdu: “ – Kimindir bu xoş seyrəngah?
Belə şən ölkəyə, deyin, kimdir şah?”
Dedilər: “ – Gördüyün bu yer, bu dövlət
Olmuşdur bir gözəl qadına qismət.
Qadındır kişidən ürəkli, qoçaq,
Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
Tayı yox ağılda, adda və sanda,
Ölkəni becərir çətin zamanda.
Pərdə arxasında keçirir həyat,
Öz doğma yurdundan verir qol-qanad.
Sarayda ağıllı qadınları var,
Dövlət işlərini aparır onlar.
Mərmərdən şahanə vardır sarayı,
Yoxdur yer üzündə heç onun tayı.
Büllurdan taxtı var, göyə vurur baş.
Üstünə rəngbərəng tökülmüş daş-qaş”.
İsgəndər bu sözə heyrət edərək.
Dedi: “ – Bu cəlalı mən görüm gərək!”
Paltarın dəyişdi, elçiyəm deyə
Nüşabə xatunu getdi görməyə.
İsgəndər sərhədə basınca ayaq,
Keşikçi pəhlivan qadınlar bayaq
Aldılar üstünü: “ – Sən kimsən?” – deyə.
Sonrasa göstərib hörmət elçiyə,
Nüşabə xatuna verdilər xəbər
Ki elçi göndərmiş fateh İsgəndər,
Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
O gələn yollara vurdu yaraşıq.
Durdu cərgə-cərgə qadın pəhlivan,
Əlində sıyırma qılınc və qalxan.
Padşahlıq təxtinə oturdu xoşhal,
Əlində ətirli, gözəl portağal,
Əmr etdi: “ – Şahların ayini üzrə
İsgəndər elçisi gəlsin hüzurə!”
İsgəndər saraya basınca ayaq,

Titrətdi onu bu şövkət, təmtəraq.
O gözəl sarayda bir hikmət gördü,
Cənnətdən də gözəl bir cənnət gördü,
Düşündü: “Qadında siyasətə bax!
Qurduğu dövlətə, şan-şövkətə bax!”
O, dövlət, şövkətə oxudu əhsən.
Sonra Nüşabəyə yanaşdı həmən,
Söylədi: “ – Yunanlı böyük İsgəndər,
Salamlar göndərir sizə, ey sərvər!
Deyir ki, nə üçün saymadın məni?
Saymadın ən uca başlar əyəni.
Hörmətcə çox ad, san qazanmış adın.
Nə üçün məni bəs qarşılamadın?
Səndə heç yoxdurmu azca nəzakət?
Qaniçən qılıncdan qorxmadın nədən?
Yoxsa İsgəndəri aciz sandın sən?”
Nüşabə baxınca tanıdı onu,
Bildi bu oynanan gizli oyunu.
Dedi: “ – Ey padşah, eşq olsun sənə!
Elçilik edirsən özün-özünə.
Məni cahil qadın sanma bu qədər,
Gəl yalan söyləmə, sənsən İsgəndər!”
Bu sözdən İsgəndər düşdü qorxuya,
Gördü ki, tutmadı bu rəng, bu boya;
Dedi: “ – Ey şövkətli, böyük hökmran!
İsgəndər deyiləm, elçiyəm ondan.
Mən hara, o fateh İsgəndər hara?
O ovçu qartalı bənzətmə sara”.
Nüşabə gülərək dedi: “ – Mənə bax,
Günəşə palçıqdan vurursan suvaq.
Vəzirə əmr etdi: “ – Mənə bax, Gövhər!
Şahlarla bəzənmiş ipəyi göstər!
Qoy görsün ipəkdə öz surətini,
Biliksiz bir qadın saymasın məni”.
İsgəndər bu işdən düşdü qorxuya,
Düşündü: “Düşmüşəm qəribə toya.
İsgəndər olduğum olsa aşikar,

Bu qadın başıma min oyun açar".
Şəkilli ipəyi gətirdi Gövhər.
Nüşabə dedi: " – Ey böyük İsgəndər!
Bunu tut əlində, diqqət ilə bax,
Nədir bu İsgəndər şəkilli bucaq?
Görüb surətini dondu bu işə,
Ay kimi ağardı, düşdü təşvişə:
"Nə üçün oynadım böylə oyunu?"
Nüşabə pərişan görüncə onu,
Dedi: " – Ey şövkətli, uca tacidar,
Belə bir zamanda çərx oyun açar.
Hörmətim var sənə, qorxma, bunu bil,
Bu ev öz evindir, başqa ev deyil.
Bu şəkli onunçün göstərdim ki, sən
Mənim də şəklimi aydın görəsən.
Kişiyə oxşaram, olsam da qadın,
Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
Mən də bir aslanam, düşünsən bir az:
Aslanın dişisi, erkəyi olmaz!
Qara, sıx bulud tək coşduğum zaman,
Sudan od saçaram, tüstüdən duman".
Əmr etdi: " – Şahanə bir süfrə açın!
Ortaya hər çeşid naz-nemət saçın!"
Bir xonça düzüldü günəşdən parlaq;
İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
Biri ləl, o biri qızılla dolmuş,
Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
Nüşabə dedi: " – Ey böyük hökmran.
Yeyin sevdiyiniz bu təamlardan".
Bu sözə gülərək dedi İsgəndər:
" – Ölçüsüz danışma, tökməyəsən tər.
Mən ki kor deyiləm, gözlərim görür,
Xonçaya düzülmüş almaz, yaqut, dürr.
Daşı da yeyərmi ağıllı insan?
Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
Öylə bir yemək ver, mədəmiz dolsun,
Həvəslə ona əl uzatmaq olsun.

Mədəyə yol tapmaz bu qatı daşlar”.
Nüşabə gülərək dedi: “ – Tacidar,
Eləsə, yaramaz bu daşlar üçün
Bu qədər çalışmaq, vuruşmaq neçin?
Çalış bu daşlardan açılsın yollar,
Daşı daş üstünə qoymaq nə yarar”.
Ağıllı qadının bu sözlərindən
Gülərək, söylədi o poladbədən:
“ – Doğru söyləyirsən, bu daş-qaş ilə
Hər sərraf ancaq daş keçirir ələ.
O zaman kəsərli olardı sözün,
Əvvəl bu daş-qaşdan qaçaydın özün.
Xonçanda kasalar daş-qaşla daşır,
Bu töhmət daha çox kimə yaraşır?..
Bununla bərabər diqqət edincə,
Sözlərin yerlidir, doğrudur məncə”.
Nüşabə əmr etdi:” – Gülsün diləklər,
Süfrəyə düzülsün əlvan yeməklər!”
Xidmətçi kənizlər qalxdı ayağa,
Şahanə bir süfrə hazırlamağa.
Müxtəlif yeməklər axdı hər yandan,
Süfrəyə xuruşlar gəldi al-əlvan.
Qızlar ləyaqətlə hünər saçdılar,
Məclisdə başqa bir büsat açdılar.
Onlar məharətlə verdi səs-səsə,
Oxuya-oxuya başladı rəqsə:

– Tərtər çayı, daşırsan,
Sahilləri aşırsan;
Bostanlarda, bağlarda
Bizimlə oynaşırsan.

Tərtər çayı, dalğan ağ,
Suyun gümüşdən parlaq.
Yol sal bizim bağçaya,
Sən çal, biz də oynayaq.

Tərtər çayı, gəl barı
Bizim dəhnəyə sarı.
Aç qoynunu yıxansın
Elin gözəl qızları.

İsgəndər qəlbindən sildi kədəri,
Dedi: “ – Ey ölkənin parlaq ülkəri!
Sizin bu diyarın çalğısı, rəqsi,
Xüsusən qızların bu şaqraq səsi
İnsanı başqa bir aləmə atır,
Gözündə, qəlbində fərəh oyadır.
Bilirəm, sizdə bir gözəl adət var,
Bahara, atəşə böyük hörmət var.
Həməl bürcündədir işıqlı günəş;
İzin ver, məclisdə parlasın atəş.
Yeni il gələcək, canlansın şənlik,
Coşsun hər ürəkdə duyğu və mənlik”.
Nüşabə bu sözdən olaraq çox şən,
Bəzəkli tovuz tək qalxdı yerindən,
Gözündə atəşli şimşəklər çaxdı,
Şahanə əlilə bir atəş yaxdı.
İsgəndər dedi: “ – O parlaq günəşə,
Eşq olsun Nüşabə yaxan atəşə!
Atəşdən yaranmış bütün kainat.
Atəşlə canlanır, nurlanır həyat”.
Sarayın qızları verdi səs-səsə,
Oxuya-oxuya başladı rəqsə:

– Bir qırmızı güldü, atəş,
Bir dəstə sünbüldür atəş.
Bağdan dərilmiş lalədir,
İçilməz al piyalədir.
Bir xonçadır al günəşdən.
Həyat gəlir bu atəşdən.
Nə gözəldir şən nəğməsi,
Ruha nəşə verir səsi.

Bitincə oyunlar, gözəl nəğmələr,
Yerindən qalxaraq, dedi İsgəndər:
“ – Çox sağ ol, günümüz xoş keçdi gerçək”.
Nüşabə hörmətlə dedi gülərək:
“ – İxtiyar sizindir, bizdə hər qonaq
Əzizdir, vəzifəm hörmətdir ancaq!”
Qonağı hörmətlə o, yola saldı,
Ölkə bu hörmətdən salamat qaldı.
Ürəkdən dost oldu o, Nüşabəyə,
Utandı düşmən tək qılınc çəkməyə,
Ordunu götürüb, Azərbaycandan
Sülh ilə qayıtdı, tökülmədi qan.

1946

SULTAN SƏNCƏR VƏ QARI

Mövzusu Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poemasından alınmışdır

Keçmişdə bir zalım padişah varmış,
Ölkəni zülm ilə çalıb-çaparmış.
Ərşə dayanıbmış elin fəryadı;
Zalım padişahın Səncərmiş adı.
Oğrular, darğalar verib əl-ələ.
Daim zülm edirmiş ölkəyə, elə
O şahın dövründə olan zülümdən
Belə bir rəvayət eşitmişəm mən:
Bir quldur var idi, adı Qaraqaş,
Hər zaman oğruya, əyriyə yoldaş.
Evləri çalardı, çapardı xəlvət:
İş bərkə düşəndə, verərdi rüşvət.
Ölkənin arada qanı gedərdi,
Oğru bildiyini yenə edərdi.

* * *

Qaraqaş bir gecə yarısı gəldi,
Divarı küçədən külünglə dəldi,
Girdi bir kişinin evinə xəlvət,
Gördü evdə hamı yatmışdır rahət.
Ancaq səs eşidib, oyandı kişi;
Qaraqaş gördü ki, xarabdır işi,
Öldürdü kişini, qaçdı tez ordan.
Səs-küyə oyanıb hamı bu zaman,
Dəydi bir-birinə qız, arvad, uşaq...
Köməyə yetişən olmadı ancaq...
Küçəylə qaçanda, darğa, oğrunu
Görərək, səsləyib saxladı onu.
Dedi: " – Ey Qaraqaş, bir dayan görək,
Darğanın payını verəsən gərək!"
Qaraqaş baxaraq o yan-bu yana,

Başından keçəni danışdı ona.
Dedi ki: “ – Bir qana düşdüm bu gecə,
Kişi tez oyandı evə girəndə,
Qorxdum ki, bir xata törətsin sonu,
Vurub bir bıçaqla öldürdüm onu...
Sənlə bölüşmüşəm malı həmişə,
Sən də kömək elə indi bu işə.
Qoy batsın arada ölənin qanı...”
Oğru dilə tutdu acgöz darğanı.
Darğa da bir qədər susaraq durdu,
Əlilə oğrunun çiyninə vurdu,
Dedi: “ – Etdiyindən olma peşiman,
Nə qədər mən varam, etsən hər nə qan,
Kimsə xəbər tutmaz, arxayın ol sən;
De görüm, bəs mənə nə verəcəksən?
Dedi: “ – Mən bu dəfə hər nə gətirsəm,
Sənindir. “ – Eləsə, dostum, çəkmə qəm”.
Qaraqaş ayrıldı dostu darğadan.
Getdi öz evinə, görmədi ziyan.
Darğa da dostunu qurtarsın deyə,
Əl atdı belə bir çirkin hiyləyə:
O yerdə çox düşgün bir qarı vardı,
Yoxsuldu, min zəhmət ilə yaşardı.
Darğa bu qarının evinə gəldi,
Qapını bərk döydü, səsi yüksəldi:
“ – Tez ol, aç qapını həyasız qarı,
O ağ saçlarından bir utan barı!..”
Qarı qorxa-qorxa açdı qapını,
Darğa söz deməyə qoymayıb onu,
Xeyli döydü söydü, dedi: “ – Bilirik,
Sənsən hər oğruya, əyriyə şərik...
Bu gecə qonşunun evinə girən,
Yataqda kişini vurub öldürən
Kim olmuş? De görüm, cavab ver mənə!”
“ – Xəbərim yox, vallah, nə deyim sənə?”
“ – O zalım quldurla olmusan əlbir;

Sənin bu evində tökülmüş tədbir...” –
Deyərək , qarını verdi divana,
İki il saldırdı onu zindana.
Qarı zindanlarda tökürdü qan, yaş;
Çalırdı, çapırdı quldur Qaraqaş.

* * *

İki il keçmişdi aradan; bir gün
Zindandan çıxmışdı o qarı, ölgün,
Yol ilə evinə sarı gedirkən,
Bir səs-küy eşitdi, dönəndə birdən
Gördü ki, çalınır sinclər, təbillər,
Keçir dəbdəbəylə padişah Səncər,
Qarı yol üstündə yerə uzandı,
Şah ona çatanda, bir an dayandı.
Qarı yalvararaq, başladı sözə,
Dedi: “ – Ey padişah, ərzim var sizə...
Bil ki, az görmüşəm səndən mərhəmət.
Mənə ancaq zülüm olmuşdur qismət.
Bir sərxoş evimə soxuldu mənim,
Yumruqdan, təpikdən şişdi bədənim.
Bu ağ saçlarımı o yola-yola
Başıma açdı min fitnə, min bəla.
Soruşdu: “Evində gecə yarısı
Kimi öldürdünüz? Ey şər qarısı!
Evimi axtardı qatiləm deyə,
Acı fəryadımı ucaltdı göyə.
Zülm aşmış həddini, hanı ədalət?
Bir sərxoş hər işə edir cəsarət.
Suçsuz bir qadını döyür, incidir,
Həm də ki, adına qatilsən deyir.
Soyur bu ölkəni günorta çağı,
Seçməyir əyrini, doğrunu, sağı...
Dadıma çatmasan mənim hökmran,
Səni bağışlamaz böyük yaradan”.
Beləcə dərdini söylədi bir-bir

Gözlədi o, şahdan bu işə tədbir...
Şaha xoş gəlmədi onun sözləri,
Qəzəblə parladı qanlı gözləri.
Acıqlı bir səslə bağırdı bar-bar,
Əmr etdi, qarını ordan qovdular.
Çapdı tez atını saraya sarı,
Dalınca nifrətlə səsləndi qarı:
" – Get, zalım özünə layiqmiş darğan!
Get, zalım, sənə də qalmaz bu dövran!
Taxtın da, tacın da olar tar-mar,
Dünyada ancaq bir pis adın qalar..."

1947

ZALİM PADŞAH VƏ ƏKİNÇİ

O gündən ki, insan oğlu
Bu dünyaya ayaq basmış.
Bəzi tutmuş doğru yolu,
Bəzi o haqq yoldan azmış.

Bəzi xeyrə olmuş yoldaş,
Ayrılmamış əsla ondan.
Yaxşılıqda işlətmiş baş,
Adı dildə olmuş dastan.

Miskinlərə, düşgünlərə,
Ağır gündə dayaq olmuş.
Yaramış hər xeyrə, şərə,
Yamanlıqdan uzaq olmuş.

Bəzisi də şərrə uymuş,
Çapmış, çalmış insanları.
Xalqı yaman günə qoymuş,
Qırmış günahsız canları.

Haqq söyləyən ağızlara
Yumruq, toppuz, qıfıl vurmuş.
Min zillətlə çəkmiş dara,
İnsanlara qan qusdurmuş

Yetimlərin göz yaşıyla
İşlətmiş hər dəyirmanı,
Ah, fəryadın vəl daşıyla,
Göyə sovurmuş xırmanı.

Belə zalım insanları
Az görməmiş qoca dövran.
Hər əsrin öz sənətkarı
Qoşmuş onlara bir dastan.

Öz şəklini görsün onda,
Qan qusduran o zalimlər.
Bilsin, həyat tarlasında
Kim nə əksə, onu biçər.

* * *

Bir zalım padşah varmış,
Kəsmək, qırmaqmış adəti.
Qanla, qılıncla oynarmış
Ac qurd imiş təbiəti.

Onun zülmündən qorxaraq
Xalq olmuşdu quru kölgə.
O yatdığı zaman ancaq,
Dincələrmiş bütün ölkə.

Anasının məməsindən
Əmdiyi süd zəhər imiş.
Uşaq ikən cin səsindən
Qonum, qonşu köçər imiş.

Bu ad, san, şöhrət düşgünü
Sığmaz imiş yerə, göyə.
Qansız keçməz imiş günü,
Dünyada mən varam deyə.

Xain adam qorxaq olur,
Şübhələnər hər bir şeydən
Qəlbinə kin, qəzəb dolur,
Mənliyini düşünürkən.

Ona kim nə desə ondan
İnanarmış sözlərinə.
Haqlı, haqsız tökərmiş qan,
Qan axarmış su yerinə.

Əmrinə baş əyməyəni,
Sağ qoymayıb asdırardı.
Ona qarşı söz deyəni
Diri-diri basdırardı.

Paltarını dəyişərək
Gəzər hər kəndi, şəhəri.
Qurardı min hiylə, kələk,
Bilsin kimdir düşmənləri.

Kimi görsə yana-yana
Padişahdan söz açardı.
“Ürəklər zülmündən qana
Dönmüş”, – deyə od saçardı.

Hamı təsdiq edib onu,
Deyərdilər: “ – Bu doğrudur!
Olmazmı bu zülmün sonu,
Evlər yıxan yalnız budur!”

Bu sözləri eşidərkən
Dedi: “ – Sizdən çəkmərəm əl”.
Kin, püskürən qəzəbindən
Qəlbi oldu qanlı məşəl.

Gözlərindən od saçaraq
Bu qudurmuş divə döndü.
Bir səs çıxarmadı ancaq,
O kin ilə evə döndü.

Yatağına girdi gecə,
Qəlbi ocaq kimi yandı.
O sözləri düşündükcə
Təndir kimi alovlandı.

Səhərə qalxdı yatağından,
Fərraşlara verdi əmir.
Düşmənlərim filan-filan,
Hüzuruma gəlsin bir-bir.

Kin püskürən baxışından
Saray dəydi bir-birinə.
Deyirdilər ki, bu xortdan
Zəhərli əqrəbdir yenə.

Taxta çıxıb verdi əmir:
"Saray geyinsin al-əlvan.
Könlüm qan rəngini sevir,
Qandır mənə dövlət quran.

Qansız yaşamaz dövlətim,
Batar qazandığım ad, san.
Sönər bu şan, bu şövkətim,
Ölkə olmuş mənə düşmən".

Quruldu dar ağacları,
Cəllad, fərraş, bir çox əsgər.
Düzüldülər halqavarı,
Əldə kaman, ox və xəncər.

Hazır oldu müqəssirlər,
Görüncə zalim padşah
Kin ilə saldı bir nəzər
Dərindən çəkdi odlu ah.

Dedi: " – Götürün bunları.
Asın acı dillərindən.
Məndən danışmasın barı,
Bəlkə bir az dincəlim mən".

Əli qılınc qəbzəsində
Asılmağa verdi əmir.
Kin inlədi ciyərində,
Onları asdırdı bir-bir.

Kini sönməmişdi yenə;
Gecə yatdı, səhər oldu.
Qəzəb doldu ürəyinə
İlan kimi o qıvrıldı.

Paltarını dəyişərək
Gəzdi yenə kənd, şəhəri.
Qurdu min hiylə, min kələk,
Bilsin kimdir düşmənləri.

Yaz günüydü, göy üzünü
Bürümüşdü sıx buludlar.
Günəş ara bir gözünü
Süzdürürdü xumar-xumar.

Ürəyində kin və fitnə
O padişah gəzə-gəzə,
Yetişdi bir boz çəmənə
Çıxdı ordan quraq düzə.

Gördü altmışlıq bir qoca
Tər tökərək zəhmət çəkir.
Ovcunda bir qədər buğda,
Yeri işlədir, bərkidir.

Zalım yan aldı qocaya
Dedi: “ – Məna bax, ay kişi.
Bu zəhməti sevməz dünya
Axmaq görər böylə işi.

Bu bir ovuc buğda, söylə, –
Doyurarmı bir insanı?
Bundan bir şey gəlməz ələ,
Kotanın, ya belin hanı?

Kotansız bu boz çöllərə
Toxum səpib, zəhmət çəkmə.
Suyun yoxdursa, boş yerə
Qoca, bu buğdanı əkmə.

Su ilə əkdik torpağı,
Ancaq nə məhsul aldıq biz?!
Zəhmət çəkdik biçin çağı,
Heçə getdi əkdiyimiz.

Göy, xəsis yer ondan betər –
Quraq yerdə toxum yanar.
Bax çatlamış bütün çöllər,
Səni görən axmaq sanar".

Qoca dedi: " – Ey sərdarım,
Su, kotana yox ehtiyac.
Barmağım bel, alın tərim
Suyumdur, qalmaram mən ac.

Hər bir toxumdan yüz məhsul
Almaqdayam mən hər zaman.
Dərdim yox, olsam da yoxsul
Nəyə gərək su ya kotan?

Çox zalımdır bu padişah
Nə qədər ki, sağdır, hələ
İldə bir göz yaşı, bu ah
Qoymaz yağış yağsın çölə.

Qənaət eylədim bir az
Gecələri etdik səhər.
Ölüm, zülüm çıxdıq yaza,
Yaşamaq lazım bir təhər.

İllər ağır keçir elə,
Qan ağlayır bütün hər yan.
Dövran on il keçə belə,
Bu ölkədə qalmaz insan".

Bu haqq sözlər o zalimin
Qəlbini nəştər tək dəldi.
Sözlərində acıq və kin
Ac qurd kimi o çöməldi.

Baxdı qocanın üzünə,
Köksünü oynatdı bu ah!
Toxtaq verib öz-özünə
Evə döndü o padişah.

Yolda çatdı bir bulağa,
Hər tərəfi al-əlvan gül.
Yaşıl geymiş hər budağa
Qonmuşdu bir şeyda bülbül.

Bulaq şır-şır axıb gedir,
Şux bülbüllər ötür şən-şən.
Hər baxanı heyran edir
Bu sevimli yaşıl gülşən.

Oturtdu dincəldi bir az,
Hiddətlə baxdı hər yana.
Dedi: " – Göz baxdıqca doymaz.
Ölü ruhum gəldi cana.

Sarayımdan daha şəndir
Təbiətdə gözəlliklər!
Bu nə sevimli gülşəndir
Silindi qəlbimdən kədər”.

Bir az içdi sərin sudan
Çiçəklərdən yapdı çələng
Quşlar ağzında bir dastan
Keçmişdən açmışdı söhbət.

Onları bir az dinlədi,
Fərəh doldu ürəyinə.
Birdən dərindən inlədi,
Dörd bir yana baxdı yenə.

O yerlərdə qaldı gözü,
Qəlbi ayrılmayır ordan.
Saralırdı günün üzü
Saraya döndüyü zaman.

Həsrət ilə o yerlərdən
Uzaqlaşdı yavaş-yavaş.
O zalimin qəlbiydi şən
Təbiətə əymişdi baş.

Rahat yatdı o gecəni
Yatağından qalxdı səhər.
Bəzəmişdi pəncərəni
Könül açan al şəfəqlər.

Yedi, içdi qalxdı birdən,
Güvəndi yüksək baxtına.
Ürəyi çarparaq şən-şən
Oturdu qızıl taxtına.

Vəzir, vəkil, bütün əyan
Hüzurunda əl bağladı.
Kin, qüruru coşan zaman
O qocanı xatırladı.

Əmr verdi fərraşlara,
Qocanı tez gətirsinlər.
“ – Ürəyimə açır yara
Acı dilli bu düşmənlər”.

Çox çəkmədi o qocanı
Gətirdilər qolu bağlı.
O zalımın coşdu qanı,
Bağırdı: “ – Ey, miskin dağlı,

Səndə hardandır bu cürət?
Mənə deyirsən qan içən.
Taxtıma etməyir hörmət
Hər it-qurd, hər yoldan keçən”.

Hazır gəlmiş idi qoca
Anlamışdı məsələni.
Onun fikrini duyunca
Geyindi tez ağ kəfəni.

Taxta bir az yaxın gəldi,
Kinli-kinli baxdı ona.
Səsi boru tək yüksəldi,
Dedi qəlbi yana-yana:

“ – Mən demişəm bu sözləri,
Aşıq gördüyünü söylər.
Zalımın qəzəbi, əmri
Haqlı bir yoxsula neylər?

İnsan oğlu həqiqəti
Gərək görə, duya bilsin.
Həqarəti, ədavəti
Yer üzündən yox eyləsin.

Ümman kimi olmaq gərək;
Göl tək coşub-daşmaq olmaz!
Ümmana min çay gələrək
Doldursa, o, coşub-daşmaz.

Naz çəkmək, haqq söz anlamaq
Bil, hər kəsin işi deyil.
Dərya olmaq, bulanmamaq
Zalimə xas sifət deyil!”

Qocanı çəkdilər dara
Ağ kəfənlə; bu qarnı ac
İstəmədi zalımlara
Öləndə də ola möhtac.

Hekayələr

MURAD

Tiflis şəhərinin yaxınlığında Kolbasan adlı kənd var idi. Bu kəndin dörd bir yanı bağlıq, meşəlik yerlər idi. Elə ki bahar olurdu, ağaclar çiçəkləyir, təpələr, yamaclar yumşaq ot və çiçəklərlə döşənirdi; rəngbərəng güllərin ətri kəndi bürüyürdü. Səhər-axşam quşların gözəl nəğməsinin arası kəsilmirdi. Bahar çağı bu kənd o qədər gözəl olurdu ki, insan baxmaqdan doymurdu.

Belə tərifini etdiyimiz kənddə Bilqeys və Murad adında bacı-qardaş yaşayırdı. Bilqeys olduqca mehriban və tərbiyəli bir qız idi. Hər gün bağçalarındakı tut ağacının altında palaz salardı; oyuncaq şeylərini də yığıb öz-özünə oynardı. Arabir qonşuları Səltənət də gələrdi. Hər ikisi birlikdə deyər, gülər, oynardılar; otaq bəzəyərdilər, bir-birinə qonaq gedib gələrdilər. Ayaqsayma, gəlin-gəlin oynardılar. Arabir də atası aldığı "Uşaq gözlüyü" kitabının şəkillərinə tamaşa edər və oxuyardılar. Günləri xoş və asudə keçərdi.

Amma Murad heç qapı-bacada tapılmazdı. Səhər evdən çıxar, bir də axşam evə qayıdardı. O gün olmazdı ki, Muradın üstü, başı cırılmış evə qayıtmaya idi. Hər kəslə döyüşər, söyüşərdi. Ona görə də onu heç kəs sevməzdi. Hətta öz ata və anası da Muradı sevməzdi. Onun əlindən bacısı Bilqeysin ki heç rahatlığı yox idi. Onun oyuncaqlarını dağıdar və sındırar, bəzən də özünü döyüb qaçardı. Ona görə Bilqeys qardaşı Muradla heç oynamaz və ondan qorxardı.

Bilqeys mehriban bir qız olduğu üçün, qapılarındakı heyvanları və quşları da çox sevərdi. Heyvanlar və quşlar da əvəzində Bilqeyisi sevərdi və ondan qaçmazdılar. Çox vaxt olurdu ki, bağçada oynadığı zaman Mərmər pişik, Dəmir it, Məstan xoruz, toyuq-cücələr Bilqeysin başına cəm olar və onun əlindəki çörək parçasını alıb yemək istərdilər. Bilqeys isə çörəyi parça-parça edib, bir az Məstan xoruza, bir az toyuq-cücələrə, bir az da it və pişiyə atırdı. Hamısı soxulub yeməyə məşğul olardı. Bilqeys qara, iri gözlərini onlara dikib, baxardı. Bir də görərdi ki, it öz çörəyini yeyib qurtardı. Yavaş-yavaş ağzını pişiyin qismətinə uzadır; pişik də mırıldaya-mırıldaya çalışır ki, ağzındakı çörəyi yeyib qurtarsın; həm də pəncələri ilə yerdə qalan çörəyi bərk-bərk tutub, acıqlı-acıqlı itə baxır, amma it baxmayıb soxulur ki, pişiyin, ya xoruz-toyuğun çörəyini qapıb yesin; bu vaxt xoruz qaqqıldaya-